

F75

1921
d. n. 157

8909

Székelyudvarhelyi Könyvtár. Sz. 243.

A Z

Erdélyi Püspökről

Polgári

Tekintetben

~~287~~ ~~73~~
Értekezik

Fogarasy Mihály

Hittudományok' Doktora, Károlyfejérvári püsp. Kanonok,
cs. kir. udvari Káplán, Bécsben a' felsőbb Papi Intézet'
Igazgatója.

D. 86

A 78.

Bécsben.

Strauss Antal özvegye' betűjivel.

1837.

Genes

25123

Dignitas ecclesiastica regiam provehit potius quam adimit dignitatem, et regalis dignitas ecclesiasticam conservare potius consuevit, quam tollere libertatem. Etenim quasi quibusdam sibi invicem complexibus dignitas ecclesiastica et regalis occurrunt, cum nec Reges salutem sine Ecclesia, nec Ecclesia pacem sine protectione regia consequatur.

Arnulfus Lexoriensis ep. 52.

E l ő s z ó.

E' kisded könyvben a' szerző közelebből ugyan az erdélyi Püspök' polgári viszonyairól értekezik: de a' két utóbbi cikkelyben az egész papi rendet érdeklő kérdéseket is ügyekezik felvilágosítani. Szerzőt az 1834^{ki} erdélyi Országgyűlés' némelly tagjainak Kormánysház' tanácsában ülő kath. Püspök' ellen nyilvánított véleménye már akkor felébreszté azon oknak, minél fogva ez Tanácsnoki hivatalt visel, bővebb megfejtésére: de akkor még nem szándékozván egy rendes munkát készíteni, csupán jegyzetekbe szedte a' talált adatokat; az alatt ama néhány lapból álló nyomtatvány, melyet dicséretes emlékezetű erdélyi Püspök Gróf Battyány Ignác 1791^{ben} közre bocsátott ¹⁾, ösztönzé őtet a' Püspök' Tanácsosságáról

¹⁾ Praerogativa Episcoporum Transsilvaniae in Excelso Regio Gubernio.

hasznló védirományt készíteni, és polgári álladalmát mind történetileg mind ellenokokra felelőleg a' részre hajlatlan közönség elébe terjeszteni; hivatalos foglaltságai alig engedének időt 's módot tervének kivitelére, épen azért kétkedve bocsátja kéziratát sajtó alá, előtte nem rejtvék annak hijányai. De ámbár tökéletest nem nyújthata Hazájának: mégis őszintén törekedett némi fénysugarat vetni ama' kérdésre, melyről különböző 's többnyire félszeg véleményeket hallott. Célja és ohajtása egyedül az volt, hogy a' szent Hitvallásnak, kedves Hazájának, és békeszerető Honfitársainak csekély fáradságával használjon; mondhatja ő is, Ovid szerint:

*Da veniam scriptis, quorum non gloria nobis
Causa, sed utilitas officiumque fuit.*

Ovid L. 3. de Ponto eleg. 9.

Bécsben. Büjtés hava' 19^{én} 1837.

Első vagy is historiai rész.

I. Cikkely.

Az erdélyi Püspökök' reformátzio előtti neveze-
tességéről.

Az erdélyi Püspökök nem csak azóta jeleskednek külső fényvel 's országos hivatalokkal, mióta az Austriai felséges Fejedelmek' apostoli buzgósága ezen ősi Püspökséget egykori romjaiból uj életre hozta: hanem már az egyházi és polgári elválás előtt olly fényben és tekintetben állottak, mellynél csak az erdélyi Kormányozóé (Vajvoda Gubernator Transsilvaniae) vala díszesebb és előbbvaló. A' mohácsi veszély után egymást érő vallási és polgári viszontagságok' tengerébe merültek ugyan a' régi erdélyi Megyének emlékei: még is a' kifogott 's megóvott kevés levelekben láthatók hajdani nagyságának, kiterjedésének 's ama' magas helyezetének nyomdokai, mellyen Püspökei nem csak mint Főpapok, hanem mint az Országnak magas állású és tágos birtokú Nagyai, a' Fejedelemnek pedig jelesebb hívei kitünőleg díszlettek ').

')} A' régibb erdélyi Püspöki Megye kiterjedt a' Marmarosi és Ugocsai vidékekre, mint ez nyilván kitetszik András Király következő leveléből: »*Nos Andreas Dei gratia*

Iróink szerint az erdélyi püspökséget szent István első Királyunk alapítá; annyi bizonyos, hogy Gyula Ve-

Rex Hungariae praesentium per tenorem significamus quibus expedit universis. Quod cum mediantibus literis nostris et nuncio Venerabili Patri Domino Andreae Dei Gratia Episcopo Agriensi inhibuissemus ne licentia a nobis minus legitime obtenta jure diaecesano in Marmarusio uteretur antequam coram Venerabili Patre Domino Joanne Archiepiscopo Colocensi metropolitano et Domino Petro Episcopo Transsilvaniae de hoc munere experiretur utrum terra Marmarus vocata intra terminos et limites diaecesis Transsilvaniae existat, nec ne. — Nos convocatis Nobilibus partis illius, diligenti inquisitione per Venerabilem Patrem Emericum Episcopum Varadinensem et Dominum Ladislaum Praepositum Tytiliensem Aulae nostrae Vice-Cancellarium praemissa, quia invenimus terram Marmarus praedictam esse et fuisse intra limites et terminos dioecesis Transsilvaniae, pro eo habita deliberatione una cum Baronibus et Consiliariis nostris possessionem juris dioecesani, quae per licentiam per Nos Domino Episcopo Agriensi datam turbata videbatur, Domino Episcopo Transsilvaniae, et per eum Episcopatu Transsilvanico duximus adjudicandam, et sententionaliter restituendam in ea parte, qua Ecclesia Transsilvanica per Nos laesa et offensa videbatur, et in pacificam possessionem praedicti juris per Mathiam Sacerdotem dilectum et fidelem Capellanum Nostrum ipsum Dominum Episcopum Transsilvanum fecimus introduci. — Datum in castro Budensi in festo B. Laurentii anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo nono. Vide: Nicolai Schmitt Episcopi Agrienses. Tom I. p. 233 — 234. — Ugocsá-

zért meggyőzvén az erdélyi népet Jezus' és maga' hatalma alá hódította, 's igen hihetőleg ekkor történt a'

nak az erdélyi Püspök alá tartozását Szirmay Notitia Comitatus Ugochensis czimet viselő munkájában 20^{dik} §. 28^{dik} lapon ekkép írja le: »*Jurisdictione etiam ecclesiastica in hoc comitatu variabat. Ex primigenia S. Stephani Proto-Regis fundatione (Katona tom. VI. pag. 333) ad Episcopum Agriensem equidem pertinuisse, sed sive cedentibus dioecesanis, sive ex ordinatione regia vel alio casu, sicut Praefecti Transsilvaniae in administratione publica, ita jam Transsilvaniae jam Varadinenses Episcopi in spiritualibus potestatem sibi vendicabant causasque de dissolvendis matrimoniis, validitate testamentorum, exsolvendique per masculos faeminis quartalitii ad forum spirituale ex Art. 9° 1458ⁱ et Uladislai Decreto I. Art. 46 spectantes per Vicarios suos dijudicabant, uti litera in Conventu Lelesz exstans docet. »Nos Demetrius Sacerdos, Vice-Archidiaconus de Ugocha Vicarius Venerabilis Patris per Dei Gratiam Episcopi Transsilvani Archidiaconatu in eodem, damus pro memoria etc.* Az erdélyi Káptalan tagjai között többször fordulnak-elő Ugocsai Esperes tek is Archidiaconi de Ugocsa; mint ezt láthatni Szereday Antalnak eme könyvében: Notitia veteris, et novi Capituli Ecclesiae Albensis Transsilvaniae Albae Carolinae 1791 jelesen 101. és 157. lap.

Hogy régi időkben az erdélyi Püspököknek nagy politikai tekintetük és fontosságuk volt, láthatni amaz utasítványból, mellyet Ferdinand Király 1553 Dobó István és Kendi Ferencz erdélyi nevezett Vajdák' elibe szabott vala. Olvasható ezen oklevél Praynak jeles évkönyveiben: Annales Regum Hungariae Pars V. a Ludovico

püspökség' alapítása ¹⁾). Azonban akár magától szent Istvántól akár következőjének egyikétől származtassuk az erdélyipüspökséget, bizonyos: hogy országos rendszernél fogva az erdélyi Püspök is a' magyar főpapi Rend' jussaiban egyaránt osztozott, és ennél fogva a' törvényhozói birói és igazgatói hatalom' fő részese levén, mintegy kétségtelennek látszik, hogy ő hazájában, — mellynek azon időkbén is mikor még magyar országgal egy testet teve külön Országgyűlése ²⁾ külön igaz-

II. usq. Maximilianum II. Vindobonae 1770, 489 — 493 lapokon, szerinte a' Vajda minden fontosabb lépésében a' Püspök' tanácsával élni köteles vala, ha a' szükség Országgyűlés összehívását kívánta, ha a' külföldről ügyek eligazítása véget követek érkeztenek és több ilyen alkalommal a' Püspökkel egyetértőleg kelle végezni tisztét. »*In omnibus autem rebus habeant semper mutuam intelligentiam cum Episcopo ejus Provinciae ac Thesaurario, nec non Consiliariis his, quos Sua Majestas ibidem constituet.*« Ezen irományból kitetszik az is hogy az erdélyi Püspök két száznál több lovagot szolgáltatót a' Haza őrzésére.

¹⁾ Prayspecimen Hierarchiae hungaricae Tom. II. pag. 202 — 203. Szereday series antiquorum et recentiorum Episcoporum Transsilvaniae Albae Carolinae 1790 pag. 1. 2. Ortus et progressus variarum in Dacia Gentium ac Religionum Claudiopoli 1764 pag. 18. 19. — Fasching Daciae Novae part. II. 105. — Átaljában a' hazai történetírók azon 10 püspökszékközé számlalják az erdélyit is mellyeket Szent István Király az Esztergami Fő Székkal együtt alapított.

²⁾ Lásd Josephi Car. Eder, Observationes criticae et prag-

gatószéke volt — épenazon állással és befolyással birt az országos alkotmány' szerkezetében, mellyel Magyar országban az első Főpapok jeleskedtek, azaz: hogy országos tanácskozásokban, és törvényes Főhatóságoknál a' Vajda után első helyet foglalt, 's e' mellett mint tágos uradalmak' birtokosa földes úri jeles hatalmat gyakorlott, az ország' közdolgaiban nagy befolyású részvevő, és cselekvő Országnagy volt. A' Praelátusok' illy fényes helyezete Magyar ország' törvényes alkotmányán alapúl, a' magyar törvény-könyv teljes a' Papi rend' szabadékait (privilegium) illető fejezetekkel, így S. Steph. lib. 1. c. 3. *»in regali dignitate tertium possident locum Pontifices«* lib. 2. c. 2. *»consentientes sint Comites et iudices Praesulibus suis ad iustitias faciendas«*, sőt Kálmán Király azt is parancsolja, hogy a' Főispányok, és más Törvényhatóságok Püspöknél gyűljenek össze tanácskozás végett, lib. I. c. 2.

Ámbár ezek, 's más ilyenek, sőt a' magyar haza' történeteinek egész folyamata mindenkit meggyőzhet a' feljebb említettem fényes püspöki helyezettetés' valóságáról: még is a' mondottak bebizonyítására ezeknél alkalmasabb módot nyújtanak némelly okleveleink, mellyek nyilvánossá teszik az erdélyi Püspökök' polgári méltóságát; ezek nyomain vizsgálódván jeleskedni találjuk őket ^{1^{ször}} mint Földesúrat felsőbségi hatalommal. ^{2^{ször}} mint Országnagyokat királyi magas hivatalokkal.

Földesúri különös jussa abban állott, hogy jobbágyai zsellérei vagy más szolgálóembereire nézve olly' bírói hatalommal birt, mellytől csak a' királyi székhöz lehele lépést tenni; ezen szabadék, mellynél fogva minden püspöki jobbágy és szolgáló ember egyedül püspöki törvényszék alá tartozék régenten *Liber Baronatus* nevet viselt, ma *püspöki ítélőszék* név alatt esméretes.

Az oklevelek szerint Gál nevű Püspöknek azon előterjesztésére, hogy a' Tatárok kipusztították jószágából a' lakosokat, engedé 4^{ik} Béla e' szép szabadéki just (jus privilegiale) az erdélyi püspökségnek; erről 1246^{ban} kelt iromány többi közt illy' foglalatu *»Bela Dei gratia's a' t. harum serie volumus pervenire, quod accedens ad praesentiam nostram venerabilis pater Gallus Episcopus Transsilvanus a Nobis humiliter et devote postulavit, quod cum sua dioecesis hostili persecutione Tartarorum ad tantam inhabitantium devenerit raritatem, quod a tempore persecutionis usque ad sua tempora nulli vel pauci in Alba, quae est sui episcopatus Cathedralis, et in aliis curtiis pontificalibus, quarum nomina sunt: Hevina, Byolokol de Comitatu Dobica, Colu de Comitatu Culu-siensi, Zilac et Tusnád de Zonuk habeantur inquilini, nec illic convenient, nisi eos libertate uberioris gratiae dignaremur praevénire. Nos igitur considerantes »quod ex incremento pontificalis simul et regia dignitas suscipiat incrementum, ut eadem Ecclesia in pristinum possit reformari statum,« ex indulgentia regiae be-*

nignitatis talem gratiam duximus ei faciendam, ut tam priores inquilini, siqui essent superstites supra dictarum villarum, quam etiam hospites conditionis liberae de novo convenientes »a judicio {Vajvodae pro tempore constituti, »Comitum parochialium, nec non et omnium aliorum judicum penitus sint exempti,« nec teneantur astare judicio, »nisi sui Episcopi et Villici« pro tempore existentis, et si Episcopus et Villicus in reddenda justitia negligentes fuerint aut remissi, vel tam arduum esset negotium, quod ipsi justitiam facere non valerent, »ipsa causa regiae tantum Majestatis examini terminanda deferatur.«¹⁾ Ezen adományt István Király Bélának fija 1263^{ban} megerősíté ezen szavakban »igitur petitiones ejusdem venerabilis Patris-Galli-attendentes, et considerantes jure iustas et legitimas in hac parte duximus admittendas, ipsum privilegium charissimi Patris nostri praesentium patrocínio confirmando. Ut igitur haec nostra confirmatio robur obtineat perpetuae firmitatis, et ne per quem processu temporis possit vel debeat retractari, praesentes,« — 's a' t. 4^{ik} László 1282^{ben} nem csak Atyja' és Nagyatyja' akarátja szerint helyben hagyta: hanem még más a' feljebbiben elhallgatott birtokra is kiterjesztette, mint ezt Hernádból adta királyi levélben szinte a' már felhozott szavak' kifejezésével olvashatni²⁾). Ezekhez járult 1375^{ben} egy ne-

¹⁾ Pray Specimen Hierarchiae hungaricae P. 2. pag. 254.

²⁾ Antonii Szereday: Series antiquorum et recentiorum Episcoporum Transsilvaniae pag. 22. 23.

gyedik királyi levél nagy Lajostól mely által ő az erdélyi Püspöknek elődöitől engedett földesúri szabadék' tekintetét az országban biztosítja, 's a' püspöki törvényhatóság ágazatit teljesebben 's határozottabban kifejti illy' módon. *»Nos Ludovicus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium — quod venerabilis in Christo Pater »Demetrius Episcopus transsilvanus Secretarius noster Cancellarius« ad nostrae Serenitatis accedendo praesentiam, nostrae querulose declaravit Majestati, quod jobbagiones sui et servientes inpossessionati, more aliorum jobbagionum in possessionibus residentes per conprovinciales homines in causis quibushbet ad praesentiam nonnullorum judicum et justitiariorum regni contra privilegiatam libertatem ipsius ecclesiae suae, saepe saepius in causam attraherentur vel prohiberentur nulla prius ab eodem domino Episcopo vel suis officialibus ut conveniens esset justitia postulata, propter quae possessiones domini Episcopi non modicas desolationes paterentur. Unde cum libertas privilegiata dictae ecclesiae Transsilvaniae id requirat, »ut Episcopus ipsius ecclesiae vel officiales jobbagiones suos et servientes inpossessionatos in causis quibushbet ipsimet judicandi habeant facultatem,« ideo Vajvodae transsilvano, Palatino, Judici Curiae nostrae, Comitibus parochialibus, et Judicibus nobilium quorumlibet comitatum, item civitatibus et liberis villis, ipsarumque rectoribus, judicibus, et villicis, et generatim cunctis regni nostri judicibus*

et justitiariis nunc constitutis, et in futurum constituendis, eorumque vices gerentibus, quibus praesentes ostendentur, firmiter et districte praecipientes damus in mandatis, quatenus populos seu jobbagiones praedicti Episcopi, et servientes inpossessionatos more aliorum jobbagionum in possessionibus commorantes suis, in nullis causis, et causarum articulis judicare, vel vero iudicio adstare compellere audeatis, nec res et bona eorundem in vestri medio et in possessionibus prohibeatis, et prohiberi permittatis; siqui vero aliquid actionis contra ipsos haberent vel habuerint, in praesentia ipsius D. Episcopi vel suorum officialium exequatur juris ordine mediante. Et si idem dominus Episcopus et sui officiales in reddenda justitia quibuspiam tepidi vel remissi fuerint, tunc non dicti jobbagiones ac servientes inpossessionati, sed ipse dominus Episcopus, vel sui officiales ad nostram vel iudicis eorum ordinarii praesentiam legitime per querulantes evocentur exponentes; »quorum Nos vel iudices eorum ordinarii omnimode justitiae faciemus complementum, querulantibus quibuslibet de eisdem aliud facere non audentes. Datum in Clusvár in vigilia festi assumptionis Virginis gloriosae, Anno Domini 1375 ').*

Ugy látszik a' püspöki jussoknak Erdélyben már

*) Pray a' feljebb kijelölt könyvben 260^{dik} lapon.

akkor is voltak ellenségeik, vagy talán a' hazai gyakor viszontagságok tevék szükségessé ezen szabadéki adománynak többször megújítását, mert a' 15^{ik} század' elejéről Praynál még egy újabb királyi levelet olvasunk, melly a' már feljebb eléggé kifejtett püspöki úradalmi törvényhatóság' álladalmát kemény szavakkal parancsolja, tilalmazván a' püspöki embereken hatalmaskodást és mindazt, kinek ezek ellen akármine-mű keresete lenne, úradalmi törvényszék elibe idézvén. Nevezetesen ezen oklevélben a' bevezetőszavak: »*Cum antiqua regni nostri consuetudine requirente quivis vir ecclesiasticus, et homo possessionatus suos jobbagiones et famulos inpossessionatos more ad instar caeterorum jobbagionum suorum in quibuslibet possessionibus ipsemet judicandi habeat facultatem, igitur*« 's a' t. mellyből következni látszik, hogy a' papi jószágokban birói just általjában semmi külső törvényhatóság nem gyakorolhatott; de nevezetes ezen oklevél arról is, hogy szerinte a' Püspöknek jussa van uradalmi tisztjeit birói hatalommal fel ruházni, és a' többi birákat mint maga' helyetteseit meg nevezni, »*si-qui etiam quidpiam actionis questionis ex vobis contra memoratos jobbagiones et famulos inpossessionatos annotati domini Episcopi habent vel habuerint, hi id in praesentia ejusdem domini Episcopi vel officialium suorum in suis possessionibus constitutorum et constituendorum judicarie prosequantur*«¹⁾.

¹⁾ Pray f. i. h. 265 lapon. Szereday Antal f. i. h. 136 lap.

A' fel hoztam királyi adomány levelek' értelme és szavai szerint a' püspöki uradalom' minden tisztje és szolgálja semmi esetben sem tartozék másnak mint a' Püspöknek vagy helyetteseinek ítélete alá; ezen kirekesztő jus magában foglalván mindennemű ügyek' perek' és vádak' ellátását minden országos törvényhatóságra ki terjedett elannyira, hogy valahányszor ennek megsértéséről panaszolt a' Püspök: mind annyszor új ~~kérelm~~ levél által tekintete megerősítetett. Hogy pedig Püspökeink ezen földesúri nevezetes jusnak birtokában és békes gyakorlatában a' püspöki jószágok' idegen kezekre jutásáig meghagyattak, ki tetszik különösen 1555^{ki} törvényczikkelyből, melyben a' Fejérvári egyház' ítélőszéke a' Vajdáéval és megyebeliekkel egy sorban említetik: »*Item conclusum est, ut interea quod nunciū dominorum regnicolarum a Majestate regia revertentur, omnia judicia tam in sede dominorum Vajvodarum quam Comitatum et Ecclesiae albensis suspendantur, hoc excepto quod Reverendissimus dominus Transsilvanus et domini Capitulares ratione debiti decimarum contra quoslibet debitores causam movere, et prosequi possint* ¹⁾).

Hogy az erdélyi Püspökök a' polgári pályán fő hivatalokkal jeleskedtek, a' régi levelekből világosan ki tetszik. Nagy Lajos alatt 1375^{ben} Demeter Püspök ő Felségének Kanczellárja volt, 1519^{ben} 30^{ik} törvényczikkely

¹⁾ Artic. Diaet. Anni 1555. 23. Dec. coll. Szereday I. cit. p. 207.

által elhatároztatott, hogy az erdélyi Püspök folyvást a' királyi Tanács' tagja legyen, egy 1525^{ki} királyi levél Gosztonyi János Püspököt Királyné' Kancellárjának nevezi, Gerendi Miklós 1° Ferdinand alatt a, királyi Kincstárnál Elnöki méltósággal jeleskedék, Statilius Jánost több oklevél czímezi János Király' Tanácsnokának; ezeken kivüla' régibblevélmaradványokban sokszor van emlékezet az erdélyi Püspökök' hivszolgálatjáról, és általjában ők majd mindenütt *fidelis noster* mellék névvel jeleltetnek, esmérvén pedig az oklevéli írásmódot, ezen kitétel alatt nem érthetünk mást, mint polgári pályán viselt hazafiúi szolgálatjok' és érdemeik' érintését; valóban az erdélyi Püspökök' elválás előtti fényes helyezete annál kevesebbé szenved kétséget, mivel az a' magyar polgári alkotmányból önként következett.

II. Cikkely.

Nemzeti Fejdelmek alatti állapotjokról.

A' reformátzio Erdélyben a' Püspököt, Káptalant, általjában minden katolikus egyházi intézetet olly' szomorú állapotra juttatá, hogy 16^{ik} század' közepe táján a' Püspökség eloszolván a' Papi rend Főbbjei kénytelenek voltak máshol menedéket keresni, maga a' Püspök is Bornemiszsza Pál részint a' zavarodást, a' népnek és egyházi javaknak elidegenítését látván, részint pol-

gári viszonyoktól unszoltatván, székét elhagyta. Közönségesen azt tartják hogy Erdélyben az egyházi jószágok 1556^{bau} adattak világi kézbe; azonban úgy látszik ez nem történt törvényes úton, mert a' Rendeknek Izabellához intézett felírásukból csak azt vehetni ki, hogy ők azt törvényesíteni kívánták, mit a' világi hatalom erőszakosan követett el, de ezen törvény-javaslat királyi megerősítést nem nyert, csak ígéré Izabella, hogy erről Tanácsnokaival értekezend, és érett megfontolás után elhatározandja: valljon az egyházi jószágokat vissza kelljen e' adni előbbi birtokosaiknak vagy pedig a' Király' és Ország' használására fordítani ')? Azonban a' Ppöski uradalom, 's vele minden földesúri szabadék akkor csakugyan másokra szállott, a' fejevári püspöki lak és uradalom erdélyi Fejedelmeké lett, és így személyökben a' földesúri hatalom felségivel egyesülven, a' szabadékos úri-

') »*Nos igitur statuimus super cunctis bonis ecclesiasticis cum Consiliariis nostris benevole conferre, et mature deliberare: An bona atque emolumenta hujusmodi ecclesiastica reddere illis a quibus adempta sunt, an in usus nostros ac publicos retinere debeamus? Negotium tamen Capitularium ad Comitata proxime futura Dominorum Regnicolarum distulimus de quibus tunc ad plenum deliberabimus.*« Resolutio Reginae de dato Colosvár die 7^a M. Decembris A. D. 1556. Vide Szereday Notitia Veteris et Novi Capituli Albensis p. 178 — 79, it. Josephi Benkő Transsilvania Tom. II. p. 152. Edit. 1833.

szék' fen maradása is általok biztosítaték; erre nézve a' fejedelmi időszakban Liber Baronátusság' eltörlesztéről hozott törvényczikkelyekkel ¹⁾ meg férhetőnek látszott a' Fejedelem' földesúri hatalmát nem bántani, 's ennél fogva a' fogarasi úradalmat is mint özvegy Fejdelemné tartására szánt jegyet ²⁾ ama' törvényes szabály alól kivenni ³⁾; azért uraság' változtával a' fejevári ítélőszék meg nem szűnt, sőt a' Fejedelmek alatt is szakadatlan folyamatban maradása Báthory Zsigmondnak 1593 September' 23^{án} és Apaffy Mihálynak 1673 September 5^{én} kelt leirásaikból nyilván kitetszik.

Báthory Zsigmond mintegy 40 év múlva a' Püspökség' vissza állítása végett próbát tön, sikerülni látszék terve: de a' kezdetben jól indult istenes munka tartós nem lehet. Naprágyi Demeter, kit ekkor Báthory Püspöknek nevezett, azon kevés idő alatt míg Erdélyben Püspöki hivatalát 1595 — 1601^{ig} folytatá, a' polgári pályán előkelő méltósággal díszlett, mint királyi belső titkos Tanácsnok és Kancellár Országgyűléseken és küldöttségekben vezérleti tisztséget viselt, 1598^{ban} Zsigmond Fejedelem a' Státusoktól bucsut

¹⁾ Jelesen 1630^{ban} Január 25^{kérül} kelt 11^{dik} cikkely szerint.

²⁾ Wolfg. de Bethlen Historia Tom. IV. L. X. pag. 251.

³⁾ »A Liber Baronatusság Erdélyben in genere mind pedig a' partiumban minden helyektől tolláztatott. az egy Fogarason és ahoz való fiscális jószágokon kívül.« Aprob. Const. 3 R. 18 Tit. 1^{so} cikkely.

vevén ő bucsuztatá el a' Rendeket magányos élet nyugalmába vonuló Fejdelmöktől, ő reá bízta a' Státusok Kristina Herczeg asszony' kísérését midőn ez Stájerbe vissza tére, ő volt 1599^{ben} Bocskay István-
nal az erdélyiek' követe Rudolf Császárnál, és ezt ő ügyekezék rá birni, hogy a' kormányra ismét fel-
lépő Zsigmondot Fejdelemnek esmérni kegyeskedjék ¹⁾. De mind ezen hazafiúi tette mellett sem maradhatta sokaig Erdélyben, hol a' más vallású hatalmas fele-
kezetnek ezen vissza állítás épen nem tetszett, 1601^{ben} Kolosvári gyűlés' határozatának erejével az ország-
ból kiutasítaték, és az új Püspökség' jószágai Gyalu, Boros-Bocsárd, a' Kolosvári és szászöldi tizedek fiscusra szállottak, sőt a' püspöki szék' további meg-
újítása elibe törvényes gát vetteték ²⁾ mellyet né-
mileg az úgy nevezett *Alvincziana resolutio* ³⁾ egészen pedig az 1744^{ki} 7^{dik} törvényczikkely mozdított-

¹⁾ Wolfg. Bethlen. Historia de rebus Transsilvanicis Tom. IV. L. IX. pag. 103. L. X. pag. 232. seqq. Szereday Series Episcoporum pag. 214. 215.

²⁾ Approb. Const. 1. R. X. Tit. czikkelyben elhatároztatott, hogy más vallásuaknak Püspökjök, a' katolikusoknak esupán Vicariussok legyen.

³⁾ Diploma Suppletorium de negotio religionis puncto 3^{io} *Ut Catholicae religioni de idoneo Vicario Apostolico qui omnia episcopalia et quae muneris aut juris Ordinarri sunt, administrare rite possit prospiciatur. Cf. Szász Sylloge Tractatum Claudiopoli 1833 pag. 390. 391.*

el '). A' magyar Királyok folyvást neveztek ugyan erdélyi Püspököket: de azok magyar országban tartózkodva benn a' hazában hivataljokat személyesen nem folytatták, miglen a' 17^{ik} század' vége felé 1^{so} Leopold alatt Illyés András hivei között meg nem jelent, de ez is csak ideigleni lépés vala, 's mintegy által menetel amaz állandó alapítványra, mellyel 6^{ik} Károly 1715^{ben} az erdélyi Püspökséget régi lakjába vissza helyezte.

III. Czikkely.

A' vissza állított Püspökségnek politikai helyzetéről.

Vissza állítatván 1715^{ben} az erdélyi püspökség, a' fejezérvári uradalom' szabad részei is újra Püspök' birtokába jutottak, ő pedig vagy hajdani fényének felelevenítése' tekintetéből, vagy úradalmának természetéhez képest Bárói rangal tiszteltetett meg. 1744^{ki} 7^{ik} törvény czikkely megerősíté vissza helyezését, 1751^{ki} 1^{so} törvény szabály által pedig adomány jószágainak tős

1) *Non disputatur aetate nostra, nec disputabitur successivis quibusvis posteritatum nostrarum temporibus Episcopatus Romano-Catholici et Capituli, Canonicorum-que restitutio, juxta Resolutiones hactenus emanatas, cum illi assensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati.* Novell. Articuli. pag. 37.

gyökeres urává lett ¹⁾). Illy kedvező körülmények közt Püspökeink mint ismét Fejérvárnak földesurai az uradalomhoz járuló törvényszéket újra fel állították, alsó és feljebb-viteli táblára osztották, 's ezen szerkezetében azóta meg maradt. Elfelejtethetlen felséges Fejdelmünk Ferencz 1821^{ki} Julius 20ⁱⁿ fensőbb-végzeténél fogva azt a' már divathan levő szerkezet szerint igen kevés 's valóságát nem másító módosításokkal illy módon méltóztaték megerősíteni »*Episcopum transsilvaniensem in usu jurisdictionis juxta praevigentem hactenus usum, exceptis tamen colonorum querelis contra dominium positis et cunctis urbarialibus objectis, deinceps quoque ad exigentiam vigentium resolutionum in sphaera politica pertractandis usque ulteriores ordines ea ratione relinqui volo, ut sententiae tam in civilibus quam et criminalibus causis per supremam Provisoratus Sedem judicariam ferendae, ex parte Episcopi modificari aut alterari nequeant, salvo ad Thronum regium parti succumbenti recurso, processus criminales, in quibus mortis poena dictatur in via gratiae ad Cancellariam semper ex officio promoveantur, fine autem concedendi brachii Sedes Provisoratus judiciaria pro exigentia circum-*

¹⁾ »*Bona albensia dicta . . . quae videlicet Episcopus praefatus Transsilvaniensis actu et realiter titulo novae foundationis possidet, e registro fiscali, hujus articuli vigore pro exemptis, et titulo novae foundationis jure perennali conferibilibus unanimi voto declarant Status.*«

stantiarum vel ad Supremos Comites vel ad Gubernium recurrere teneatur, ut denique praescriptae periodicae de captivis informationes ab Episcopatu quoque Gubernio regio submittantur, per Gubernium generali captivorum tabellae inferendae.«

— Végre talán említést érdemel az is, hogy 1791^{ki} Országgyűlés' küldöttségének munkálataiban a' fejevári püspöki szék is szóba van hozva ¹⁾ honnan következtetni lehet, hogy egykor az ország' Rendei is fognak róla vitakodni.

A' leírt történeti adatok szerint a' fejevári uradalmi szék szabadéki természettel bír, és épen ama' törvényes erőben áll, mellyben más királyi adományok, a' Liber Baronatusság ellen hozott törvények nem czéloztak meg szüntetésére, Fejedelmek alatt szintűgy mint elébb gyakorlatban volt, a' püspökség' vissza állítása által régi alkszerét királyi levelek' értelme szerint viszsza nyerte, és ma a' törvényt ellenébe alkalmazni azért sem lehetne, mivel a' katholika hitvallás és Püspök ellen hozott régi rendszabályokat az újabb 1744^{ki} 6^{ik} és 7^{ik} czikkely erőtlenné tette ²⁾.

¹⁾ De Foris judiciariis cap. IV. §. 3.

²⁾ »In quantum Religioni Romano-Catholicae praejudiciosi in iisdem (Approbatis et compilatis Constitutionibus) recapitulari videntur, in tantum inter Articulos eidem Religioni praejudiciosos abrogari statuimus.« Art. VI. »Deletis illis, qui in contrarium sive generaliter sive specialiter vel particulariter faciunt articulis approbatis vel Compilatis Constitutionibus

Egy visszatekintés az erdélyi Egyház' hajdani fényes állapotjára elég okúl szolgált a' felséges Austriai Fejedelmeknek, hogy ők is, kikre a' magyar Királyok' apostoli hivatala szállott, az ujlag helyre állított püspökség' Főpásztorait világi méltósággal meg tiszteljék; a' múlt idők utasításul szolgáltak a' reájok bizandó hivatal' elhatározására jelesen az 1519^{ki} 39^{dik} törvényczikkely, mellyben meg vala állapítva »*ut Reverendissimi domini: Cardinalis Strigoniensis, Archi-Episcopus Colocensis nec non Quinque-ecclesiensis ac Transsilvaniensis ecclesiae Episcopi, ac Spectabiles ac Magnifici domini Palatinus regni Laurentius Dux, Judex Curiae regiae, ac Vajvoda Transsilvanus, et Comes Temesiensis apud suam Majestatem regiam jurati maneant, et in consilio regio et in judiciis decernendis sibi adsistant, ad cuncta officia ei danda et conferenda cum Majestate regia pariter auctoritatem habeant, et generaliter summa omnium rerum suae Majestatis et regni apud eos maneant, generaliter omnium negotiorum suae Majestatis ac regni sui cura diligenti extunc et semper providere, superintendereque teneantur, caeterorum etiam Consiliariorum loco et dignitate in consilio suae Majestatis salvis remanentibus.*« Minek-

insertis, aut alibi existentibus, in quantum Religioni R. Catholicae absque laesione aliarum religionum praejudicant, Episcopum excludunt . . . et immunitati ecclesiasticae quoquomodo adversantur.«
Art. VII.

utána az erdélyi Püspök' hivatali köre törvényesen ki volt tűzve, csupán az előbbi nyomdokot kelle szemmel tartani, és így Mártonffy György az ujonan felállított Püspökségre első királyi kinevezést nyervén, még minekelőtte székét elfoglalá Bárói és királyi Tanácsnoki rangal tiszteltetett meg, belépven megyéjébe 1716^{ban} elébb alsó Fejér Vármegye' Főispánja, két esztendő múlva pedig a' királyi Kormányshéknél Tanácsnok lett, sőt három esztendővel későbbben királyi levél által elhatároztatott az erdélyi Püspököknek a' kormányshéki Tanácsban Főkormányzó után közvetlen elsősege »*ut Episcopus post Gubernatorem nostrum regium primam sessionem cum omni congrua praeerogativa capiat. Proinde vos eundem Episcopum his acceptis in locum a Nobis clementer ei resolutum indilate una vobiscum servitium nostrum et publicam Principatus haereditarii Transsilvaniae utilitatem promoturum consveta solennitate introducere velitis et teneamini. . . . Viennae Austriae die 23^a mensis Martii Anno 1721.*« Az 1729^{ki} leg felsőbb rendeletben, melly a' Tanácsnokok' egymás után következő helyzetét meg állapítá, tisztán ki van kötve a' Püspöki elsőség' megtartása, ') ezt az ország' Rendei is folyvást megeszmérés által törvényesítették úgy annyira, hogy későbbben csak arról forgott fen kérdés: vajjon viselheté' az erdélyi Püspök elnökséget a' Kormányzó távollétében? ez is 1760^{ban} a' Püspök' részére

') »*Episcopali tamen praeerogativa in salvo manente.*«

határoztatott el, mint hogy elébbi esztendőök mutatónyai szerint a' Püspökök sokszor ültek elnöki székekben a' Kormányzó' távollétékor; de 1772^{b^m} leg fensőbb határozatnál fogva a' helyettes Elnökök' sorából a' Püspök ki hagyatott, és azóta ámbár a' királyi Kormányzék' első Tanácsnoka: még is Főkormányzó helyett az elnökséget mindenkor a' hivatal szerint öregebbik világi Férfi tartja. ¹⁾

Az erdélyi Püspökök tehát vissza állítás óta mindnyájan kormányzékeni Tanácsnokok voltak, és e' méltósággal az Országnak részint nyilvános részint hallgató meg egyezésével békeségesen jeleskedtek; a' kormányzékeni Levéltár eléggé bizonyítja hogy ők 1721 óta mindig első helyen ültek a' Kormányzékenél, és ezen mineműségökben nem csak a' kormányzékeni Tanács gyakran látta őket mint Elnököket: hanem mint Báró Klobusiczky és Bajtay Püspökökről bizonyos- az Országgyűlésre sereglett Rendeknél az elnöki tisztelet is viselték.

Hetvenkét esztendeig háborgatás ellenmondás nélkül viselték Püspökeink a' kormányzékeni titkos Tanácsnoki hivatalt, míg az 1791^{ki} országgyűlés ellenök nem szegült, ekkor tudniillik a' Püspököt egyik Tanácsnoki helyre sem iktaták a' ki jeleltek' hármasszámába, és ennek okául a' Rendek-ide nem számítva a' Katholikusokat-ezeket hozák fel 1^{or} hogy a' szavak' többségét el nem nyerte, mint Püspököt pedig hiva-

¹⁾ Rescript. Reg. de anno 1772 3. Octobris.

talánál fogva a' Tanácsosság nem illeti. 2^{or} a' Leopoldi Alapkötsben a' Püspök' Tanácsosságáról nincs említés, 3^{or} a' királyi¹⁾ rendelések e' hivatalt nem kötik püspöki méltósághoz, hanem csupán személyeknek adják. 4^{or} az 1744^{ki} 7^{ik} czikkely szavait azért nem lehet a' Püspök' Tanácsnoki hivatalára ki terjesztetni, mivel az oklevélben mint alapos szerződésben 's több törvényben a' Kormánysház' Tanácsosainak választása az országos Rendek jussának esmérített. ') A' katholikus Státus látván, hogy Püspöke a' királyi Fő igazgató szék' Tanácsosainak számába sem választás által sem pedig más úton be nem ment, következőkben tevé ellenmondását a' feljebbi jelentés ellen:

1^{or} A' katholikusok nem fogatkoztak Püspökjök iránti gondoskodásban midőn szavazataikat az ő elváltására be nem adták, ezt csupán azon okból mulasztván el, mivel azt tartják, hogy Püspökjökre mint a' Főpapi úgy a' Tanácsosi méltóság is elődeiről szállott, következőleg ő ezen mineműségével nem pedig választás' erejével foglal széket a' királyi Fő igazgató tanácsban.

2^{or} Mivel pedig a' mostani körülmények veszedelmezni látszanak a' Püspök' állandó Tanácsnokságát, jelentik, hogy ő részint a' nemkatholikusoktól részint hitsorsosaitól negyvenkét szavazatot nyervén, csupán egygyel előztetett meg azon ki jelelttől, ki miatt ki hagyatott; ennek ki pótlásaul tehát a' katholikus

¹⁾ Jegyzőkönyv' Toldaléka a' 4 — 5 lapokon.

Státus'tagjai minden szavazatjokat Püspökjöknek adják, és így szótöbbséggel birván, ötet hármassal számba iktatni kívánják.

3^{or} Jelentik a' katholikusok, hogy 1744^{ki} 7^{ik} törvényczikkely' erejével a' kormányzéki Tanácsosság nem csak azért tartozik a' püspöki hivatalhoz, mivel 1718^{ik} óta minden erdélyi Püspök egyszersmind kormányzéki Tanácsos volt és első fokra emeltetett: hanem különösen mivel eme' királyi rendelések' értelmében a' tanácsnoki méltóság püspökivel egybe kötöttet, így a' Tanácsosok' rangját rendező 1729^{ki} leírásban ezek olvashatók *»episcopali tamen praerogativa in salvo manente«* az 1730^{kiban} pedig ezek foglaltatnak *»loco, quem proximi ejus praedecessores Episcopi transilvanienses tenuerunt designato.«*

4^{or} A' Katholikusok hivatkoznak a' Karok' és Rendek' atyafiságos szeretetére, és a' múlt kornak ama' példájira, mellyek szerint hetven esztendőnél tovább első kormányzéki Tanácsosnak esmérték a' katholikus Püspököket; mert nem csak 1737, 1742, 1743, 1748, 1751^{diki} Országgyűlésekben a' Státusoknál elnökséggel jeleskedtek, úgy mint első Tanácsosok, kiket rendszabálynál fogva ezen meg különböztetés illet vala: hanem a' Kormányzó' és más Tanácsosok' választása' alkalmával is Elnököknek esmértettek, elhallgatván azt, hogy Bárá Klobusiczky és Gróf Battyány-egykori Magyar Primás-Püspököket magok a' Rendek vezették országgyűlésbe mint Tanácsosokat.

5^{or} Jelentik a' Katholikusok, hogy teljességgel nem szándékuk a' Praelatusi Statusnak Erdélybe ho-

zására czélozni, annál inkább mivel valami Státus' képezésére többnek létezése szükséges levén, a' Püspöknek adott világi méltóság' természetében ez nem is történhetik; ha e' világi hivatalból a' Püspök valóban kirekesztetnék, által nem látják, mikép' mondhatá az 1744^{ki} törvény szabály a' Püspök' vissza állítását *restitutionak*, kiről tudva van, hogy 1275^{tol} kezdve az országos Kormány mellett jeles hivatalokkal fénylett, különösen pedig 1519^{ki} 39^{ik} czikkely által állandóul királyi belső titkos Tanácsosnak rendeltetett.

6^r Még azt is jelentik a' Katholikusok, hogy ezen lépésekkel a' bevett vallások' egyenlőségének megsértésére annál kevesebbé törekednek, mivel azt mindenik vallásnak külön törvénye szokása és elvei szerint lehetik gyakorolni; annak okáért ha a' többi Státus Urak azt vélik, hogy vallási elveikhez képest Superintendenseiket is hasonló rang illeti, a' törvény' és szokás' igazolásánál fogva a' Katholikusok nem lesznek kivánságaik' ellenére; mindazáltal véleményök szerint a' többi vallások' Státusai is szinte azon meg különböztetéssel élnek, mivel nálok a' Consistorium' Elnöke, kinek hatalma egyenlő a' püspöki hatalommal, a' Kormányzók' Tanácsában helyet foglal, és e' szempontból indulván ki a' Katholikusok csupán a' vallások' egyenlőségét kívánják fentartani, midőn Püspökjök ősi helyzetét többi Státusok' megegyezésével is ügyekeznek fentartani ')

') Jegyzőkönyv 672 — 673 lapokon.

Mind a' nemkatholikusok' feladása, mind a' katholikusoknak erre felelete országgyűlésből ő Felsége' elébe terjesztetvén, másik esztendőben következő határozást nyilvánított a' királyi válasz :

*»Quod Episcopi transsilvanici Consiliariatus Gubernialis dignitatem attinet, siquidem Nos modernum Episcopum tenore benigni rescripti nostri die 14. Martii 1790 sub aditu regiminis nostri una cum caeteris Gubernii nostri regii membris in praehabito munere Consiliariatus confirmassemus, eodem in sua functione relicto dum in posterum dignitas Consiliariatus gubernialis Episcopo transsilvaniensi conferenda erit, condignam motivorum tam per Status et Ordines in demissa repraesentatione sua, quam per Vos ¹⁾ adductorum; reflexionem constitutioni Magni hujus Principatus, legibusque conformiter habituri sumus.**

Ebből kitetszik, hogy a' kérdésben forgott tárgy' eligazítása későbbre halasztatott, akkori Püspök Gróf Battyány Ignác pedig a' korona váltáskori királyi helybenhagyó levél erejénél fogva tanácsosi rangjában megtartatott; és jöllehet a' feljebbi kegyelmes válasz a' következő Püspöknek Tanácsosságra kinevezésekor, a' Státusok' és Főigazgató Tanács' mozdító okainak leendő számba vételét ígéri: mindazáltal a' következőzés' bizonyítása szerint azok Felséges Fejdelmünket egyik Püspöknek főigazgatói Tanácsnökká nevezésében sem akadályozták.

¹⁾ Érinti a' királyi Főigazgató Tanácsot, hova a' Válasz intézve vala.

Második vagy vitatási rész.

IV. Cikkely.

A' Püspök' Tanácsnokságának törvényes támaszai.

Ha a' Püspök tanácsnoki hivatalának ellenségei találtak olly fogantyúkra törvény könyvünkben, mellyekkel ellene pert támaszthatának: a' kath. rész sem szütkölködék bizonyítványok nélkül annak megmutatásában, hogy Püspökének a' Kormányshéknél magas helyezete ősi törvényeinken mint erős alapon épül. Mind az irt törvények mind pedig a' törvényes szokások elég okot nyújtanak ezen ügy' támogatására:

A. 1744^{ki} 7^{ik} törvény-cikkely így szól: *»aequum putavimus, ut sicuti in praecedenti sexto articulo trium nationum et receptarum hic quatuor religionum securitati in generali prospectum est, tresque a Romana religione Catholica diversae plena et omnimoda libertate, nullisque circumscriptae legibus essent, ita non disputatur aetate nostra nec disputabitur successivis quibusvis posteritatum quoque nostrarum temporibus Episcopatus Romano-Catholici et Capituli Canonici restitutio juxta Resolutiones hactenus emanatas, cum illi assensu Sta-*

tuum et Ordinum sint introducti et acceptati.« Itt három ki fejezést kell fontolásra méltatni: 1) *Episcopatus Rom. Catholici restitutio*, 2) *juxta resolutiones hactenus emanatas*, és 3) *dum illi assensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati*.

1) A' *restitutio* szavat történeti vagy törvény tudományi értelemben lehetetlen másra magyarázni, mint arra, hogy Erdély' Rendei Fejdelemmel egyesülve az egykor virágzott, de vallási viszontagságok' terhétől elnyomott erdélyi Püspökséget ősi helyzetébe vissza állították; a' Püspökség' ezen felelevenítése magába foglalja annak hajdan gyakorlott jussait is, melyekbe ezen törvényes szabály' kiejtése *restitutio* azt vissza léptette; mivel tehát a' Püspökséggel világi méltóság is össze volt kötve, és jelesen 1519^{ki} 39^{ik} törvény-szabály által az erdélyi Püspököknek a' királyi Kormány mellett tanácsnoki hivatala meg volt állapítva: ha a' vissza állított Püspökség ezen régi jussától megfosztatnék, a' *restitutio* szónak értelme annál kevesebbé lenne teljes, mivel a' felhozott czikkely még ezeket is függeszté elébe *«non disputatur aetate nostra, nec disputabitur successivis quibusvis posteritatum quoque nostrarum temporibus Episcopatus Romano-Catholici restitutio.*«

2) A' *restitutio* szónak ezen teljes értelmét bővebben kifejti, és bizonyossá teszi a' felhozott törvénynek eme' ragasztéka: *«juxta resolutiones hactenus emanatas*« ugyan is ez által törvényes erő adatik azon legfensőbb királyi leírásoknak, melyek 1743^{is} a' helyre állított Püspökség' tárgyában kellenek, megerősítetik

jelesen 1721 Mart. 23^{án} és 1729 Febr. 25^{én} kelt magas rendelés több ide tartozóval együtt; már pedig ezek tartalmában a' Püspökséggel össze levén kapcsolva a' Püspöknek tanácsnoki hivatala is, önként következik, hogy azt az elé terjesztett 7^{ik} czikkely nyilván megerősítette. Van ugyan e' szavak' értelméről más vélemény is, melly alattok csupán a' püspöki jószágok' tárgyában hozott királyi válaszokat akarja érteni: de az általános ejtésű szavaknak illetén megszorítását valamint magából a' törvény czikkelyből nem, ugy azt előzőtt vagy követett körülményekből sem lehet következtetni. A' törvényes ágazat' irányzata oda hat, hogy azon korlátokat, mellyek a' kath. egyházat, és annak intézményeit eddig akadályozták elhárítsa, és az Ausztriai felséges Fejedelmek alatt részére tett kegyeskedéseket törvényesítse; ide czéloznak a' czikkely' utolsó szavai is: *»et haec omnia sensu diplomatum et subsecutarum resolutionum Caesareo-Regiarum intelligentur;** már pedig illy' szellemben törvény czikkelynek értelmét a' szavak' egyszerű és világos jelentésénél szűkebb ráhára szabni, a' magyarázás' szabályai seholsem engedik, annál kevesebbé a' törvényhozásban, hol az esméretes mondatnál fogva: *»favorabilia extendenda sunt, odiosa vero restringenda.«* De továbbá a' körülmények sem mutatnak e'féle megszorításra, mert a' püspöki jószágok' iránt a' Rendeek későbbben 1751^{ben} határoztak, mennyiben pedig a' Rendeeknek e' törvény-szabályról ki jelentett észrevételei esméretesek: azok nem a' deák kath. Püspök, hanem az egyesült Görögöket pártoló kitétel ellen voltak intézve.

3) A' Püspökségről és Káptalanról illy' fejezetet iktattak ama' törvény - cikkelybe az Országos Rendek: »*Cum illi consensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati,*« ha azon bevezetési és elfogadási tetteket nyomozzuk, melyekre a' Rendek itt hivatkoznak: az 1743^{ki} előtt tartott Országgyűlésekre kell visszamennünk, mert ama' szavakkal a' Rendek kétség kívül nem az egyházi beiktatás' szertartására czéloznak, melly közbejövetelők nélkül szokott történni, hanem a' Püspöknek és Káptalannak azon behelyezése, melly az Ország' színe előtt mene véghez, mellynek alkalmával a' Püspök úgy lépett az Országgyűlésbe mint a' Kormánysház' tagja, a' Káptalan pedig mint a' Levéltárnak őrije; valóban eme' polgári helyeztetőkbe iktatásukat emlegetik a' Rendek, azt egyszerűsmind törvényileg erősítvén meg. Így 1730^{ban} Báró Sorger Gergely erdélyi Püspök belső titkos, és kormánysházai Tanácsos az Ország' Rendei közé vezettetvén, és szokott szertartások szerint előttök hűséget esküdvén: teljes jussal foglalá el Elődjének székét a' királyi Kormány - Tanácsban, ezen ünnepélyes beiktatást a' királyi Kormánysház eme szavakkal jelenté az Udvarnak: »*Reverendissimus ac Excellentissimus D. Gregorius Baro Sorger Episcopus Transsilvaniensis Majestatis Vestrae Sacratissimae intimus Status nec non Gubernialis Consiliarius declaratus consveto ritu et solennitate deposito juramento coram Statibus in Consilium intimum Guberniale introductus est die 13. Junii, locum antecessoris sui occupavit.* (Relatio Gubernii Regii ddo. 24. Julii A. 1730 Claudiopoli.)

Ezekből tehát nyilván kitetszik a' Katholikusoknak a' nevezett 7^{dik} czikkelyre alapos hivatkozása, mellynek történeti és törvény-tudományi értelme szerint az erdélyi Püspöknek mint kormányshéki első Tanácsnoknak az Ország' alkotmányához kapcsolt polgári helyezete törvényessé tétetett. Milly' alaptalan pedig ama' vélemény, mintha ezen czikkely a' Rendek' eggyezése nélkül csúszott volna a' többiek sorába: eléggé bizonyítják az 1743 és 1747 Országgyűlések' törvényes ágazati elébe függesztett bevezetések; amott a' 4^{ik} 5^{ik} 6^{ik} és 7^{ik} czikkelyekről ő Felségéhez intézett esedezésekben ezt írák fel a' Rendek »*supplicamus proinde uno ore et corde suae Majestati, ut hos eosdem articulos jura leges, et privilegia nostra, unionemque inter nos, nec non articulos Rom. Catholicae Religioni praejudiciosos, possessionesque collegii societatis Jesu Claudio-politani, ac denique Art. approb. Constit. P. 3 Tit. 12 dilucidationem spectantes a nobis diaetaliter conclusos, clementer acceptare regiaque auctoritate sua ratificare roborare in Codicem legum nostrarum referri, atque tam Ipsa regia Majestas observare, quam per alios quoscunque observari facere dignetur;*« 1747^{ki} Országgyűlés pedig így emlegeti ugyan azon czikkelyeket »*quemadmodum nullis monumentis satis celebranda exaltandaque suae sacratissimae Majestatis Principis nostrae haereditariae clementissimae benignitas illucescere potuerit felicior, quam quod occasione diaetae Principatus hujus ad diem 20. Augusti A. 1743 in praeattactam regiam liberamque civitatem Cibiniensem indictae, ibidemque celebratae, illa, quae*

*tam Majestatica quam religiosa ut et jurium et libertatum trum Nationum Statuum et Ordinum tam sacra quam profana spectabant in formales et legales articulos redigendi facultatem clementissime impertita fuisset, eosque a nobis unanimibus votis concinnatos pro altissima Majestatis Suae confirmatione submissos, illa vero 7. mensis Augusti A. 1774 accedente a nobis omnium consensu acceptatos in codicem legum nostrarum una cum Majestaticis referendos obtinuissimus clementiam.**

B. E' nyilvános és irt törvényen kívül támasza még a' Püspök' Tanácsnokságának az erdélyi Rendek' tettleges megegyezése is. Ama' királyi leírások, melyeknél fogva ő vissza állítása' alkalmával a' Főkor-mányszék' első Tanácsnokává tétetett, az országos Rendek' elfogadása és végre-hajtása által törvényes erőt nyerének, és ma ezen méltóságnak több mint száz esztendei 's az alatt csak egyszer háborgatott viselésében a' törvényesség' szükséges jegyei pontosan fel-találtatnak (72 esztendő múlva 1791^{bem}). A' most neveztem Országgyűlésig Erdély' Rendei nem csak ellen nem mondtak a' romai kath. Püspök' Tanácsosságának: sőt inkább azt számos ünnepélyes és országos lépésekkel meg esmérték elfogadták törvényesnek jelentették. Ennek fel világosítása végett különös jegyzésre méltók az 1751^{ki} és 1759^{ki} Országgyűlések jegyző-könyvei, melyekben e' törvényes elfogadásról ezeket olvashatni, jelesen az 1751^{bem} Januárius 26^{ki} gyűlésben »*publicatum porro est diploma Illustrissimi Domini Episcopi Transsilvaniensis super Baro-*

natu sibi qua Antonio Sztojka de Szala et Krichfalva, ac per eum fratribus suis germanis, eorumque haeredibus et posteritatibus indultum continens in se etiam Officium Consiliariatus Gubernii dicto Illustrissimo Domino Episcopo collatum» 1759^{hi} Augusztus' 22^{én} tartott Országgyűlésben »illucescente igitur die 22. mensis praelibati confluent Status, quibus accedit etiam Gubernium regium, et una constitutus Excellentissimus ac Illustrissimus D. Josephus Comes de Battyan perpetuus in Nemetujvár Transsilvaniensium Antistes et Actualis int. in Exc. R. Gubernio Consiliarius a Sua Majestate Sacratissima clementer renunciatus, diploma regium die 13. Maji 1759 emanatum et sigillo regio aulico pendente munitum repraesentat Excellentissimo D. Gubernatori coram Statibus publicandum, quo per Protonotarium fungentem Antonium Domokos perlecto et publicato juramentum praelegente eodem Notario coram praefatis Gubernio et Statibus praestitit, et ad nutum Excellentissimi D. Gubernatoris sessionem suam tanto Praesule dignam a Gubernatore scilicet secundam e vestigio occupavit.« Ugyan ök a' Püspököt mint illető kormányszéki Tanácsnokot a' királyi Kormányszék' több tagjával együtt mindenkor még 1791^{ben} is Országgyűlésbe eresztették, sőt Klobusiczky és Bajtay Püspökök' példájának bizonyítása szerint elsőégi rangjához képest nem egyszer ideigleni Rendek' Elnökének elfogadák. Ha tehát az irt törvényen kívül van szokás-törvény is, vagy ha a' királyi előleges rendelések elfogadás jóváhagyás alkalmazás követés által törvé-

nyekké válhatnak : úgy nincs törvénytelenység abban hogy az erdélyi Püspök az Ország' Rendeinek választásán kívül is csupán kineveztetésekor nyert és nyelendő királyi adományirat' — collationalis — erejével Főkormányzéknel Tanácsnoki hivatalt viseljen, annnyival inkább mivel a' Püspöknek mint katholika egyház' Fejének e' világi hivatala Erdély Ország' Rendeinek egyezésével csatlakozott Főpapi méltóságához.

C. Noha a' Főkormányzék Tanácsossága nem örökös hanem személyes méltóság szokott lenni: az erdélyi Püspökök még is úgy viselik azt, mint Főpapi hivatalukhoz járuló világi tisztséget, 's nem olly' személyes elválasztás' következtében, mint a' világi rendbeli Tanácsosok; vagy is: a' tanácsnoki hivatal kapcsolatban áll az erdélyi Püspökséggel. Ugyan is a' Felséges Austriai Fejedelmek, mint az Apostoli Királyság' törvényes és buzgó örökösei a' püspöki méltóságot fel emelni, 's a' kath. hitnek' országos tekintetét akarták fen tartani mikor a' számkivetett Püspökség' visszahozásával a' Püspököt Főkormányzék Tanácsba helyezték, tehát a' régi Püspökség' vissza állításának célja is oda irányozta ő Felségeik' ügyekezését, hogy a' püspöki méltóság külső fénnnyel is diszes legyen. Akaratjokat tisztán kifejtik a' nevezési kegyelmes rendeleték' tartalmában, hol a' Tanácsosság püspöki méltósághoz csatolt hivatal gyanánt említetik. »*Episcopatum Transsilvaniensem per mortem et decessum e vivis Reverendi ac Magnifici Joannis Antalfy Liberi Baronis de Csik szent Márton . . . elegimus nominavimus transtulimus Georgium Sorger, simulque*

in Consiliarium nostrum in supremo illo Transsilvaniae Gubernio intimum resolvimus — 1729 die 25. Februarii; — és ezen kifejezések *„simulque in Consiliarium nostrum in supremo illo Transsilvaniae Gubernio intimum resolvimus*« minden Püspök' kinevezésekor megtartattak, sőt 1772. 3^{ik} Oktoberben Manzador Pius' kinevezésekor kelt kegyelmes királyi Levél ezen Püspökön kívül következőjire is kiterjed *»eundem Don Pium Manzador . . . ad Episcopatum Transsilvaniensem per resignationem Baronis Bajtag . . . de facto vacantem vigore alterius nostri diplomatis a Nobis eidem impertiti transtulimus, simulque in Consiliarium nostrum regium in magno nostro Transsilvaniae Principatu Gubernii intimum resolvimus, clementer statuentes, ut tam ille quam ejus in Episcopatu successores votum et sessionem in Consilio nostro Guberniali habeant quidem, in absentia nihilominus Gubernatoris nostri regii nunquam praesideant, sed semper senior Consiliarius interimale praesidium teneat, quemadmodum id in Regno etiam nostro Hungariae et alias ubique usu venit ubi Episcopi aut Praelati sessionibus intersunt.*« Továbbá a' Püspök' Tanácsosságáról kelt más királyi rendelkezésekben is nyilván ki van fejtve a' püspöki méltóság megkülönböztetése; így a' feljebb emlitem 1729^{ki}, mellyben a' tanácsnoki rangok' sora határoztatik, e' szavakkal él: *»episcopali praerogativa in salvo manente,*« 1730^{ki} pedig ezekkel, *»loco quem proximi ejus praedecessores Episcopi Transsilvanienses temerant,*

designato, * átaljában hol a' Püspök' Tanácsosságáról hivatalos oklevélben szó van: ott Püspököt, nem pedig más személyes nevet tapasztalunk említetni; melyekből eléggé kitetszik, hogy a' kérdésben forgó hivatal — ámbár személyes megkülönböztetés — csak ugyan püspöki méltósághoz van csatolva, és vele együtt-járó világi méltóság; már pedig mint eleitől fogva intézve volt a' vissza helyezett Püspökség' állása az Országban, úgy fogadták el azt a' Rendek »*secundum resolutiones hactenus emanatas*,« milly erővel birjanak pedig Országunkban ama' királyi rendelések, melyeket a' Rendek elfogadtak, és használás követés által megerősítettek: magok az Ország' Rendei tisztán ki jelentették amaz utasításban, melyet a' királyi Felséghez küldött Választmánynak 1791. készítettek, midőn többi közt így szólnak a' királyi Leirásokról »*innumerus exemplis et resolutione diaetali a. 1742. patet luculenter, de qua uti et prioribus merito dici potest, quod quamvis in codicem illatae non sint, quia tamen eadem diaetaliter acceptatae, et usu roboratae sunt, legis instar observandae sint tanto magis, quod ea omnia, quae seu diplomatische, seu sacrum diploma subsecutis resolutionibus huic Principatui concessa, et indulta fuerunt per divos suae Majestatis praedecessores Josephum I. Carolum VI. et Mariam Theresiam, quin etiam per Sacratissimam Suam Majestatem in verbo regio et jurejurando confirmata sunt, adeoque vim diplomaticae sanctionis perpetuique privilegii obtinuerint.*« Szükségtelen említeni, hogy e'

törvényes okoskodás, mellyel országos Rendeink 1791^{ben} éltek, a' püspöki Tanácsosságra is alkalmazható, mert valamint eme' szavak »*innumeris exemplis, resolutione diaetali, és diaetaliter acceptatae et usu roboratae sunt*« a' jelen tárgyra is teljesen illenek: úgy a' következtetés is »*legis instur observandae sint*« teljes erejében illik a' vita alá vont püspöki Tanácsosságra.

V. Cikkely.

R é g i e l l e n v e t é s e k.

1791^{ben} a' nemkatholikus Rende az erdélyi Püspök' Tanácsosságát országos alaptörvényekkel ellenkezőnek tartották, 's ezen okból feljebb emlitemmentésökben ellene ki is keltek: »*Si quidem Episcopus Romano-Catholicus numerum Consiliariorum ingressus haud sit, ejus sequentes rationes demisse assignamus: quod pluralitatem votorum in serie candidationis non obtinuerit, extra candidationem vel electionem jure Episcopatus in Consilio intimo locum ex eo habere non possit, quod in diplomate nullus Episcopo Romano-Catholico in Consilio duodecim virali tribuatur locus, nec per subsequas resolutiones regias dignitas Consiliarius regii Episcopatus fuerit alligata, sensus vero articuli 7. A. 1744 super restitutione Episcopatus Romano-Catholici lati huc iudicio nostro ideo extendi nequeat, quod vi diplomatæ et legum Patriæ fundamentalium Consiliarii intimi non-*

nisi per electionem Statuum constitui possint, adeoque idem Episcopus nisi liberis Statuum suffragiis eligatur, sensu nostro jure Episcopatus Consiliarium gerere haud posse comperiatur.» E' szerint tehát a' Püspök' Tanácsosságával ellenkeznének:

1° a' Diploma Leopoldinum, mely a' Püspöknek az Ország-Tanácsban helyt nem adott.

2° Ama' törvény cikkelyek, mellyek szerint Fő-kormányszéki Tanácsnok' választása az Országgyűlés' jussaihoz tartozik.

A. Mi a' Leopold adta oklevelet-diploma-illeti, annak 9^{ik} §^{ban} ezt olvassuk »*magnum inde salutis publicae incrementum redundare posse clementer existimamus, si in Consilio intimo duodecim virali saltem tres sint Catholici*« 's végén »*ex modernis tamen quilibet in suo officio persistat*« ennek pedig valódi értelme-számba vevén az akkori körülményeket-im'ez: mikor Erdély az Austriai Fejedelmeknek kezde hódolni, a' Főigazgató Tanács' és Királyi Tábla' tagjai többnyire nemkatholikusok voltak, a' Kormányszék pedig csak 12 Tanácsnokból állott — *duodecim virale Consilium intimum* — e' körülállástól indítva Leopold a' Katholikusok' jussainak fentartását vevé czélul, és egyezés gyanánt azt határozá, hogy a' 12 Tanácsnok közül leg alább-*saltem*-három mindenkor Katholikus legyen. Itt ugyan a' Püspökről említés nincsen, nem is lehet, mert akkor a' püspöki szék vissza állítva még nem volt: de valljon következike' innen a' Püspök' Tanácsosságának törvénytelenége? avvagy törvénytelenek' Hazánknak egyéb diplomatikai változásai

azért, mivel az Oklevél mélyen hallgat rólok? azóta a' királyi Főkörmányszék több Tanácsnokot számlál, igazgató és ítélő Körmányszékre oszlik, abban helyet foglal a' királyi Kincstárnok, országos Főbiztos és ezek előtt az erdélyi Püspök; valamint pedig a' Főkörmányszéknek eme' tágosabb szerkezetét az emlitem oklevélben nem léteért mint utóbbit vissza nem vehetjük: — különben kénytelenek volnánk állítani, hogy Erdélyben diplomatikai intézmények és változások ezen Oklevél' tartalmán kívül teljességgel nem történhetek — szintűgy helytelen az Oklevélnek a' Püspök Tanácsossága ellen magyarázása annál inkább, mivel benne kath. Tanácsosokról levén szó — *in Consilio intimo duodecim virali saltem tres sint Catholici* — korán sem mondatik hogy hármon kívül több kath. Tanácsnok ne lehessen, valamint az sem, hogy a' Püspök ezek közt helyet ne foglalhasson, sőt a' *saltem* határozó katolikusoknak kedvező erővel birván, tulajdonképen az Oklevél mellettünk szól, nem ellenünk.

B. A' Rendeket illető választási jus sincsen a' Püspök' tanácsnoki hivatala ellen:

Erdélynek törvényei, — névszerint Leopold' Oklevelének 8^{ik} §. 's 1791^{ki} 20 cikkely - sarkalatos hivatalokra alkalmas személyek' kijelelését az Országgyűlésre sereglett Karoknak és Rendeknek tulajdonítják. 1791^{ben} a' nemkatolikus Rendek ezen jussokat a' Püspökre is akarák terjesztetni, azt vitatván, hogy ő is csak ugy lehet tagja a' Körmányszéknek, ha szavak' többségével a' kijelelte' hármas számába jutván a'

Fejdelemtől Tanácsosnak kineveztetik; a' katholikus rész e' véleménynek már akkor ünnepélyesen ellen mondott, és ügyekezék megmutatni, hogy a' Rendek' választási jussa Püspökön azért nem gyakorolható, mivel a' Tanácsosság Fejdelem' akaratjából, és a' Karoknak mind törvény mind pedig törvényes cselekedetek által nyilvánított egyezéséből úgy adatott neki mint Főpapi tisztjéhez kapcsolt méltóság, mellytől mint törvényesen nyert szabadékától a' választási jus' színe alatt őtet nem lehet megfosztani; és valóban az erdélyi Rendek' választási jussa ez által nem csak eltörölve, de meg sértve sincsen, nincs el törölve, mert ezen kivétel csupán egyes esetben módosítá a' törvényt, annak valóságát pedig meg nem változtatta, nincs meg sértve, mert a' kivételt épen a' törvénynek alkotója és őrjei tették a' Fejdelem tudni illik és Országgyűlés. Midőn a' Fejdelem, és a' Nemzet' képviselői valami közönséges rendszabályt törvénné alkotnak, korán sem mondanak le ama' jusról, mellynél fogva annak alkalmazásában esetenként változást tehetnek, mert a' törvény' szentsége az önkényt és féktelenséget károztatja, nem pedig Ország' jóvára célzó és a' társasági viszonyok' kívánatiból folyó módosításokat és kivételeket; midőn tehát ezek épen a' Haza' alkotmányának és boldogításának megbízott fentartóji és eszközlői által tételnek, a' divatozó törvényen leg kisebb sérelmet sem ejtenek. Például: Leopold a' Szászok' Ispánját kormányshéki Tanácsnökká tevő Oklevelében, 's ez által a' Rendek' választási jussa reá nézve

megszűnt, mivel az ő kinevezése vagy egyedül a' Szász Nemzet' választására történik, vagy azon kívül: szintúgy az erdélyi Püspököt is a' felhoztam 7^{ik} cikkely, és a' Rendeknek többször nyilvánított akaratja kormányzéki Tanácsba állandóan beiktatta, mi által a' Rendek' választási hatósága reá nézve gyakorolhatlanná lőn, mert Püspököt kinevezni az Apostoli Királynak megesmért és századoktól megszentelt jussaihoz tartozik; valóban ilyen esetekben nem a' törvény mi-voltának változása, hanem annak egyedül a' Haza' nagyobb hasznára czélozó alkalmazása okozta a' módosítást és kivételt. Azt kell tehát a' Püspök' Tanácsosságára nézve fő szempontul venni, hogy őtet törvényes Fejdelem tevé a' királyi Igazgató Tanács tag-jává, és a' Rendek valamint törvényes úgy tetteges helyben hagyás által állapíták meg ezen világi méltóságban; mi szerint ő is törvényes tagja levén a' Kormány - testnek a' felhozott törvény szabályok ellene épen nem harcolnak, nem az Oklevél 8^{ik} §, mert ennek szabályai a' későbbi törvényes szerződéseket meg nem erőtlenítik, nem az 1791^{ki} Országgyűlés' 20^{ik} cikkelye, mert ugyan ebben a' Fejdelem és Rendek' egyezésével bevett és szokás igazolta rendeletek a' szabad választási jus' mértékeinek nézetnek »*sua Majestate Sacratissima jus liberae electionis, quod Statibus ad restaurationem cardinalium in Regno officiorum juxta diploma divi Imperatoris Leopoldi 1ⁱ, et subsequetas mutuo Principis et Statuum consensu, usuque stabilitus constitutio-*

*nes competūt, benigne recognoscente** ¹⁾). Midőn tehát a' Püspök' Tanácsosságának ellenségei szabad választási jussok' sértéséről panaszkodnak, Eldődeiket vádolják, kik múlt század' folytán befogadván a' kath. Püspököt a' Kormányzék' Tanácsába utódjaik' kezéből elvevék a' kiűző fegyvert, és csupán elfogadó karaik' használatát-a' választási szabadság' szebb és nemesebb felét - hagyák birtokukban.

VI. Czikkely.

Észrevételek a' recepta vallások' egyenlőségéből támasztott nehézségre.

Sokan úgy vélekednek, hogy Erdélyben, hol a' négy bevett vallás egyenlő jussokkal bír, egyedül a' kathol. Püspök más vallások Superintendenseinek el-mellőzésével kormányzék' Tanácsnok nem lehet, azért ha ő ott helyet foglal, foglaljanak a' többi Superintendensek is, vagy pedig egy papi személy se legyen az Igazgatás mellett. Erdély' Rendeinek nemkatholikus része már 1791^{ben} ide nyilatkozáék, és ámbár akkor

¹⁾ Valamint az 1744^{diki} 7^{ik} czikkely az előbbi Püspökséget tárgyazó királyi Leirásokat: úgy ezen törvény is a' későbbieket, mellyekben a' püspöki és tanácsnoki hivatal kapcsolatja tisztán kivan fejezve és többször ismételve, törvényessé tette, 's különösen azokat a' választási jusra alkalmaztatta.

a' vallási egyenlőség' értelmét püspöki Tanácsosságra alkalmazva tisztán és elég alaposan ki fejtették a' katolikusok: még is ezen ellenvetést régi alakjába öntve újabb időkben is vissza idéztetni hallottuk. Valljon azért ismételtetik-e a' vallások' egyenlőségét szabályozó törvények' említése, mivel tartalmok az erdélyi Püspök' tanácsnoki hivatalával valóban ellenkezik? valljon sértie' ezen különbség más bevett vallásoknak egyenlőségi jussait? Minekelőtte ezen kérdések' megfejtésébe bocsátkozom, a' kath. Rendeknek 1791^{ki} feljebb említettem nyilatkozására utasítom olvasójimat; annak tartalma ez volt: mivel a' bevett vallások' Superintendensei egyházi szerkezetjökhez képest azon hierarchiai elsőségben nem állanak, mellyel a' kath. Püspökök jeleskednek, reájok az erdélyi kath. Püspök' polgári helyzetét nem lehet alkalmazni, ennek hivatali hatóságát inkább a' Főconsistoriumok' Elnökeiéhez lehet hasonlítani: már pedig ezek a' rég gyakorlott 's megállapított szokás szerint Kormány széki Tanácsnokok; tehát épen az egyenlőség kívánja, hogy a' katholika egyház Főpásztorának az Igazgató tanácsban ülése és szava legyen. — Azonban ezen előadás ámbár a' püspöki jusnak törvényszerűségét alkalmasint kifejezi, vagy feledékenységre dült, vagy nem birt elég erővel az ellenfélen győzedelmeskedni. Vannak megszokott és kedvelt eszméjünk, mellyektől nehezen válhatunk meg, azért a' mik ellenök mondatnak figyelmünket kevésbé ingerlik, talán ezért hangzottak el a' felhozott feleletnek egyébaránt kielégítő szavai is ohajtott siker nélkül talán abban ütköznek

meg, hogy a' kath. Rendek' nézetében az erdélyi kath. Püspök mint papi személy előbb-valónak tartatik a' Superintendenseknél, vagy mivel ő a' Főconsistoriumok' Elnökeivel tétetik arányba, kik ha egyházi ügyeket folytatnak is, ezt nem papi hivatalból, hanem világi rangjoknál fogva teszik. Hogy ilyen, és hasonló képzeletek lehetnek azok, mellyek az erdélyi Püspök' kormányszéki helyzetét a' bevett vallások' egyenlőségével ellenkezőnek mutatják, annál inkább hihető; mivel Hazánkban az egyházi törvény csak a' papi nevendékek' iskolájiban tanítatván, a' számosabb világi pályára készülő ifjúság az egyházi alkotmány', 's különböző vallások' viszonyos szerkezetével iskolájiban meg nem esmérkedik. E' hiány táplálja gyanítólag ama' hibás véleményeket, mellyek a' bevett vallások' egyenlősítése' tervében most mutatkoznak, innen származik hihetőleg ama' helytelen nézet, melly a' kath. hitnek többiektől elválasztó sajátságaiban meg annyi kedvezéseket talál, innen az egyenlőség' megsértésének epesztő hiedelme, innen ama' heves törekvés eltörölni mind azt mint törvénytelen, mi a' kath. egyháznak törvényes tulajdona- kizárólag minden egyéb vallási társaságot. Tágos mező nyílik most előttem a' békételenséget szülő viszonyokat névszerint elé sorolni, 's rendre kimutatni ama' balitéleteket, mellyek az erdélyi egyházi békesség 's keresztényi jó egyetértés' szent kötelét bontogatják: de én a' messzebb kitérőket mellőzve, most csupán a' Püspök' Tanácsosságát illető feljebbi kérdésre fogok felelni.

Midőn az erdélyi törvény - alkotmány a' négy bevett vallást jussaik' szabadságaik' gyakorlására nézve egyenlőkké tevé, a' hit' ágazatiról és az egyházak' külső szerkezetéről nem rendelkezett: hanem egyedül azon egyenlőséget tulajdonítá a' négy vallásnak, minek alakítása egy országlásnak hatalmában van, hogy tudni:lik polgári tekintetben különbség köztök ne legyen, és egyik mint másik a' külső hatalom' védelmében, 's polgári társaság' jussaiban részesüljön; ide czéloznak régi és új törvényeink, valamint ezt a' három nemzetből 's négy vallásból összealkotott országostestületnek kölcsönös tartozásai eléggé bizonyítják. A' vallási szabadság' természete hozza magával, hogy az egyház elveinek pártolásában 's kifejtésében szabad 's minden akadálytól ment legyen, hol pedig nem egy hanem több különböző, sőt ellenkező vallás osztozik ugyan azon szabadság' jussaiban, ott tulajdona minden vallásnak a' maga' fentartása, elveinek szabad kifejtése, és ez az, mit nekik a' törvény megengedett, mire általa meg vannak hatalmazva, nem pedig a' különböző vallási elemeknek össze keverése. A' nemesi szabadékok is egyenlők törvényeink szerint, még is kinek tágosabb birtokai vannak, nagyobb mértékben használja azokat a' nélkül, hogy nemesember társának jussát sértené; hol a' vallások' szabadsága úgy van meg engedve, hogy azok polgári alkotmánnyal kapcsolatban nincsenek mint például Észak - Amerikában: ott az egyenlőséget szabad hittanítás, és az egyháznak szerkeztése határozza; de nálunk Erdélyben a' vallási jusnak van egy harmadik ága is, úgy mint a' sta-

tussal szoros kapcsolat és össze függés, e' részben pedig úgy lehet fentartani az egyenlőséget, ha mindenik vallás elveihez képest használhatja a' világi Kormánytól neki tulajdonított jussokat, és olly' kapcsolatba teheti magát az Igazgatással, melly tanítása szerint idomult egyházi rendszerével meg egyez; — ennél fogva ha a' bevett vallások közül csak egyiknek is külső alkotása különbözik a' többiétől, annak polgári viszonyai is némileg mások, és ön sajátuk lesznek, és épen e' szempontból eredtek a' kath. vallást bevett társaitól kitüntető különösségek, ebből jelesen a' kath. Püspök' helyezete a' Főigazgató tanácsban. Hogy a' kath. hit' részéről maga a' Püspök üljön a' Kormány-széknél, midőn más bevett vallások' Consistoriális Főemberei ugyan ott foglalnak helyet, azt-mondám-a' kath. egyház' igazgatási rendszere hozta magával; ugyan is nem csak a' Hittudósok tudják, és tanítják, hanem általjában kiki mint tanú tapasztalhatja hazánkban, hogy az egyházi igazgatás' alakja máskép' van elintézve Protestánsoknál, mint a' réginél maradt kath. Anyaszentegyházban, e' változást a' reformátzio' lelke szülé, 's úgy nézetik ma is mint diadalmi gyümölcse a' hierarchián nyert győzelemnek; tetszett a' Protestantismusnak a' felszentelés' malasztja által többi hivatotttól elkülönzött papi rendet eltörölni, azért ama' férfiak, kik az ő kebelében papi nevet és hivatalt viselnek, nem felszentelés' vagy apostoli következés' mennyei forrásából merítik hatalmokat, hanem egyedül a' közönség' megbizásából; nép teszi őket az egyház' szolgájivá, hogy az evangyliomot hirdessék, és a'

szentségeket kiszolgálják, tulajdonképen pedig belső bélyeg által — *character internus ordinis* — a' többi hívektől ők épen nem különböznek ').

‘) »Da die Kirchengewalt, von dem Stifter nicht einer einzelnen, besonders zu deren Ausübung befähigten Klasse kirchlicher Mitglieder übertragen ist, so müssen auch sämtliche Mitglieder gleiche Rechte haben, und folglich die Kirche eine gleiche Gesellschaft seyn, welche kein anderes Oberhaupt, als Christus selbst anerkennt. Das von Christus eingesetzte Predigeramt, und die Gewalt der Schlüssel, wird von den, von der Gemeinde bestellten Beamten ausgeübt, welche aber nur in den ihnen angewiesenen Rechtskreisen handeln können, und durch keine sacramentalische Handlung zur kräftigen Vornahme einzelner Handlungen ausschliesslich befähigt sind, weil die Fähigkeit zum Dienste des Evangeliums schon durch die Taufe jedem Christen gegeben ist.« Grolman's Grundsätze des allgemeinen katholischen und protestantischen Kirchenrechtes. Frankfurt am Main 1832. §. 129. und 131. S. 139. 140. »Ihre Bestellung zum Lehramte ist nur Anerkennung eines Berufs zu dessen Verwaltung, welche von dem Kirchenregiment ausgeht, der Kirchendiener, welchem es übertragen wird, ist nur durch jenen, nicht durch eine besondere Weihe, die ihn Gott näher stellt, als andere Christen, und ihm besondere Fähigkeiten verleiht, von den übrigen Mitgliedern der Kirche verschieden.« — S.: Eichhorn's Grundsätze des Kirchenrechts, I. Bd. Göttingen 1831. III. Buch II. Abschn. I. Cap. S. 675 — 684. — »Die evangelische Kirche hat ferner nicht, wie die katholische, einen eigenen geist-

A' reformátzio leginkább a' kath. Anyaszentegyházban létező Püspöki hatalom' eltörlésére czélozott, azért nem csak a' Pápai hatalom ellen keltek vala ki a' Protestansok, hanem a' Püspöki felsőbbségnek is hadat izentek, és általában minden lelki Pásztort egyenlőnek vallván, csak a' jó rend' fentartása végett jeleltekki Superintendens név alatt esméretes néhány felvigyázót, úgy azonban, hogy ezek a' Püspöki hatalom' távollétét teljességgel ne pótolják, hanem egyedül a' rend-bomlást akadályozzák; azért igazgatási felsőbb hatósággal ők nem birnak, nincs bennök ama' hivatali erő, hogy függetlenül bár miben is törvényt hozni képesek volnának, állásuk nem felsőbbségi és igazgatási állás, ők a' hatalomnak csak megbizottjai, kiknek hatási tisztjök a' Consistoriumtól függ ').

lichen Stand, dem durch eine sacramentalische Weihe die Vollmacht zu lehren, Sacramente zu spenden, und zu leiten gegeben ist, und hat eben desswegen keine durch göttliche Anordnung bestehende Hierarchie. — S. Droste Hülshoff's Grundsätze des gemeinen Kirchenrechtes der Katholiken und Evangelischen.*

1. Bd. Münster 1828. §. 7. S. 14.

*) Ziegler Tractat. de Superintend. l. 16. §. 8. *„Nec jurisdictionem Superintendentes habent nec forum, adeoque nec sententiam dicendi potestatem, et ut maxime talem pronunciare velint, omnino tamen nulla est, nec unquam rei judicatae vires acquirat, et ipsi etiam Superintendentes exequendi potestate destituuntur certissimo jurisdictionis deficientis argumento. Ergo nec de prima instantia gloriari pos-*

Szóval a' reformátzionak egyházi hatalmat tárgyzó elvei egészen különböznek a' kath. Anyaszent-

sunt, uti quidem imperite admodum nonnulli sibi tribuunt« Jus Ecel. Protest. Tom. 1. L. 1. Tit. 31. §. 89. pag. 787. »*Adeo jurisdictio ecclesiastica iis (Superintendentibus) denegata est, ut ne quidem jus excommunicandi iis competat, in quo alias vigorem jurisdictionis quidam collocant.*« §. 90. »*Pastores in suis ecclesiis sacra peragunt docent baptisant etc. nec Superintendentis consensus auctoritasque ad eorum exercitium requiritur, quin quod nequidem illi integrum sit in quavis ecclesia sibi subjecta extra visitationem docere aut sacra peragere.*« — Canones Ecclesiastici etc. Claudiopoli Typis Colleg. Reform. 1794 can. 91. De Episcopis seu Superintendentibus »*Neque seipsum potestate vel gradu, sed ordine duntaxat aliis Superiorem existimet.*« — Eichhorn III. Bd. Abschn. II. V. S. 742. »*Beamte zur Ausübung der landesherrlichen Kirchengewalt den Consistorien untergeordnet sind die Inspectoren, Superintendenten, Metropolitane, Decane, Praepositi, deren Amtssprengel, Diöcese, Inspection einer Anzahl einzelner Pfarrgemeinden betrifft. Das Amt ist ordentlichweise mit einem Pfarramt verbunden, seinem Ursprung nach bestimmte es die Form, in welcher das Lehramt bei dem eigentlichen Kirchenregiment mitwirkte; durch die Einrichtung der Consistorien ging aber ein Theil dieser Functionen auf deren geistliche Mitglieder über, und zugleich erhielten die Superintendenten als eine den Consistorien in ihrem gesammten Wirkungskreis untergeordnete Behörde, auch Geschäfte bei der Aus-*

egyházétól, annak tanítása szerint Megváltónk a' kulcsok' hatalmát — *potestatem clavium* — nem egyedül az Apostoloknak és ezek' következőjinek adta, hanem az egyház' egész közönségének, ezen úton az egyházi hatalom világi Fejedelmek' kezébe jutván, a' birtoki rendszer — *systema territoriale* — mindjárt reformátzio' kezdetében kifejlődött. *Cujus est regio, illius est religio*, e' vala az ujtás' elején behozott választási törvény' vezér-szava, 's ezt némi törekvések mellett is a' Protestantismus máig fentartván, külső szervezetében mutogatja; a' Fejdelem feje nálok az egyháznak is, a' püspöki hatalom tulajdonkép' reá szállott, és azt Szent székek vagy is Consistoriumok által hozta gyakorlatba, csak Angliában és némileg Dán-'s

bung der aus der Landeshoheit entspringenden landesherrlichen Rechte in Kirchensachen . . . wer das Recht hat ein Mediat-Consistorium anzuordnen, hat ordentlicherweise auch das Recht Superintendenten anzustellen.«

Droste Hülshoff II. Bd. §. 167. S. 278. »*Superintendent ist ein Geistlicher, dem unter der Leitung des Consistorii die Aufsicht, und einzelne Regierungsrechte über mehrere kirchliche Gemeinden übertragen sind . . . die Superintendenten traten auf diese Weise zuerst an die Stelle der katholischen Bischöfe, wiewohl ihre Rechte, wie aus dem Obigen erhellet, nicht so ausgedehnt waren, und nie so ausgedehnt wurden, als die Bischöflichen, namentlich als erst die Consistorien eingeführt waren.«* —

Szóval a' reformátzionak egyházi hatalmat tárgyzó elvei egészen különböznek a' kath. Anyaszent-

sunt, uti quidem imperite admodum nonnulli sibi tribuunt« Jus Eccl. Protest. Tom. 1. L. 1. Tit. 31. §. 89. pag. 787. »*Adeo jurisdictio ecclesiastica iis (Superintendentibus) denegata est, ut ne quidem jus excommunicandi iis competat, in quo alias vigorem jurisdictionis quidam collocant.*« §. 90. »*Pastores in suis ecclesiis sacra peragunt docent baptisant etc. nec Superintendentis consensus auctoritasque ad eorum exercitium requiritur, quin quod nequidem illi integrum sit in quavis ecclesia sibi subjecta extra visitationem docere aut sacra peragere.*« — Canones Ecclesiastici etc. Claudiopoli Typis Colleg. Reform. 1794 can. 91. De Episcopis seu Superintendentibus »*Neque seipsum potestate vel gradu, sed ordine duntaxat aliis Superiorem existimet.*« — Eichhorn III. Bd. Abschn. II. V. S. 742. »*Beamte zur Ausübung der landesherrlichen Kirchengewalt den Consistorien untergeordnet sind die Inspektoren, Superintendenten, Metropolitane, Decane, Praepositi, deren Amtssprengel, Diöcese, Inspection einer Anzahl einzelner Pfarrgemeinden betrifft. Das Amt ist ordentlicher Weise mit einem Pfarramt verbunden, seinem Ursprung nach bestimmte es die Form, in welcher das Lehramt bei dem eigentlichen Kirchenregiment mitwirkte; durch die Einrichtung der Consistorien ging aber ein Theil dieser Functionen auf deren geistliche Mitglieder über, und zugleich erhielten die Superintendenten als eine den Consistorien in ihrem gesammten Wirkungskreis untergeordnete Behörde, auch Geschäfte bei der Aus-*

egyházétól, annak tanítása szerint Megváltónk a' kulcsok' hatalmát — *potestatem clavium* — nem egyedül az Apostoloknak és ezek' következőjinek adta, hanem az egyház' egész közönségének, ezen úton az egyházi hatalom világi Fejedelmek' kezébe jutván, a' birtoki rendszer — *systema territoriale* — mindjárt reformátzio' kezdetében kifejlődött. *Cujus est regio, illius est religio*, e' vala az ujtás' elején behozott vallási törvény' vezér-szava, 's ezt némitörekvések mellett is a' Protestantismus máig fentartván, külső szerkezetében mutogatja; a' Fejedlem feje nálok az egyháznak is, a' püspöki hatalom tulajdonkép' reá szállott, és azt Szent székek vagy is Consistoriumok által hozta gyakorlatba, csak Angliában és némileg Dán-'s

bung der aus der Landeshoheit entspringenden landesherrlichen Rechte in Kirchensachen . . . wer das Recht hat ein Mediat-Consistorium anzuordnen, hat ordentlicherweise auch das Recht Superintendenten anzustellen.«

Droste Hülshoff II. Bd. §. 167. S. 278. *„Superintendent ist ein Geistlicher, dem unter der Leitung des Consistorii die Aufsicht, und einzelne Regierungsrechte über mehrere kirchliche Gemeinden übertragen sind . . . die Superintendenten traten auf diese Weise zuerst an die Stelle der katholischen Bischöfe, wiewohl ihre Rechte, wie aus dem Obigen erhellet, nicht so ausgedehnt waren, und nie so ausgedehnt wurden, als die Bischöflichen, namentlich als erst die Consistorien eingeführt waren.«* —

Svéd Országokban maradt meg részletesen a' püspöki igazgatás, és ámbár mint feljebb emlitém az újabb korban némelly tudósok a' Fejdelem' egyházi felsőségét közönségre ruházván e' rendszeren változást tenni akarának: szándékuk még is életre nem juthatott, és ha valaha elfogadtatnék is, általa a' Protestáns egyházak a' Katholikusoknál divatozó Püspöki rendszertől még távolabb esnének ').

1) Walters Lehrbuch des Kirchenrechtes aller christlichen Confessionen. Bonn 1829. §. 175. S. 308. »Die äussere Kirchenregierung bey den Protestanten liegt in den Händen des Landesherrn, und wird durch die Behörden, die er dafür eingesetzt hat, ausgeübt. Über den Pfarrern nach Bezirken abgetheilt, stehen nämlich die Superintendenten, Decane, Praepositen oder Ephoren. Diese haben jedoch keine Gerichtsbarkeit, sondern nur ein Recht der Aufsicht. Sie sind daher mit den Decanen oder Erzpriestern der katholischen Kirche zu vergleichen. Über den Superintendenten stehen die Consistorien, deren es in den kleinen Ländern nur eins, in den grössern aber nach den Provinzen mehrere gibt.«

Walter §. 34. S. 59 — 60. »So erhielten die Landesherrn die Ausübung fast aller bischöflichen Rechte, und der Religionsfriede bestätigte sie darin, indem er die Gewalt der katholischen Bischöfe über die Anhänger der augsburgischen Confession förmlich suspendirte. Ihre gesetzgebende Gewalt nicht blos über die äussere Kirchenzucht und die Gebräuche, sondern selbst über die Lehre wurde dann durch die inneren Streitigkeiten befestigt, und endlich legte ihnen der westphälische Friede geradezu das Diözesanrecht

A' dolgok' illy helyezetében, midőn tudniillik azon előkelő erdélyi Hazafiak, kik a' protestans egyház' kormányzásában nem csak részt vesznek, hanem abban elsőséggel is diszeskednek, és igazgatói hatalommal bírnak, egyszersmind a' polgári Kormánynak vagy főbb hivatalokat viselő tagjai, vagy mint képviselők a' törvényhozó Gyűlésben nagy befolyású részesei szoktak lenni: valóban a' protestans egyháznak világi Kormánnyal kapcsolatja olly' szoros és olly' terjedt, hogy annál valami többet kívánni is bajosan lehetne. Kik ott a' Consistoriumok' üléseiben biráskodnak, ugyan azok hivataloskodnak vagy épen igazgatnak a' Státus' dolgaiban is, kik ott egyházi vagy iskolai rendet szabnak, azok ülnek jobbára a' törvényhozó Gyűlésekben is; ennél fogva a' világi hatalom ugyanazon személyekben párosul az egyházzal, és kik a' külső igazgatás' rend-

und die kirchliche Jurisdiction im Sinne des canonischen Rechts bey. Auch ausserhalb Deutschland, so weit sich die neue Lehre verbreitete, nahmen die Verhältnisse eine ähnliche Wendung. — Selbst in den Ländern, welche die reformirte Lehre annahmen, bekam die weltliche Obrigkeit bald mehr, als blosse Schutzrechte. Am weitesten ging dieses in der Schweiz. Aber auch in Genf und Holland erwarb sie wenigstens einzelne Rechte der innern kirchlichen Verwaltung.« §. 37. S. 65. »Das Collegialsystem besteht daher zur Zeit erst als eine blosse Schulmeinung, die jedoch auf den kirchlichen Sinn, und die Behandlung der Geschichte höchst verderblich eingewirkt hat.«

szerét hivataluknál fogva védik, őrzik a' protestans egyházak' jussait is : a' katolikusoknál egészen más-kép' van intézve az egyházi hatóság' szerkezete, itt a' hatalom tulajdonkép' a Püspököt illeti, ő Feje az egyháznak, consistoriumnak, és átaljában Főkormányozója minden egyházi ügynek és intézetnek, nem csak a' hitágazati tárgyak tartoznak bírósága alá, hanem az egyháznak külső állapota is hatósága' köréhez tartozik. A' világi Katolikusok az egyház' igazgatásában tétéményes részt nem vehetnek, és ámbár magas helyzetökben — mellyre némileg a' hitbeli jus is mozdítóul szolgál nekik — az egyház' javát elősegíteni lélek-esméreatesen köteleztetnek : őket mindazáltal akár kormányzéknél akár más hatóságnál legyenek, az egyházi ügyek' Képviselőjinek olly értelemben mint a' protestáns Urakat tekinteni nem lehet, mert a' kath. egyház' alkotmányában a' világi rend csak pártfogói és védlői jussal — *jure patronatus et advocatie* — bír az egyházra nézve, de abban nem hozhat törvényt, nem ítélhet, nem büntethet, egy szóval nem kormányozhat.

Az egyházi törvények' eme' különbözésében, ama kapcsolatnak is különbözőnek kell lenni, melly az erdélyi polgári alkotmány' kívánatához képest a' vallási külön testületeket az országos kormánnyal összefüggésben tartja. Ezen kapcsolatot kath. hit' részéről a' Püspöknek ama polgári állása és befolyása eszközli, mellyet székének vissza állítása óta a' Főkormányzék mellett szakadatlan gyakorol; ő kormányzéki Tanácsnok létére az országos igazgatásban Képviselői tisztet visel a' katolikusok' részéről, valamint a' más három

bevett vallás' Elöljáróji ugyan a' Főkörmányszéknél és más aligazgatóságoknál hasonló de sokkal terjedelmesebb móddal harczolnak egyházi érdekeik és jussaik mellett. — A' Superintendensek' Főigazgató székebe helyezése, minekutána őket a' reformátzio az egyházi igazgatásban alsóbbakká tevé ama' világi Protestans férfiaknál, kik rend szerint ott helyet foglalnak, valóban erőtetés, a' kath. Püspök' kitiltása pedig jussértés volna, amazok jelenléte vagy részvétele az igazgatóságnál vallásuk' jussainakvédelme végett szükségtelen, ezé elmellőzhetetlen; egy felől tehát a' négy bevett vallás' egyenlősége polgári tekintetben, más részről pedig a' kath. egyház alkotmányának a' többiétől elütő sajátsága kívánja ama' tetszőleg különböző de tulajdonkép' a' vallások' külhatási súlyját egyenlőségben tartó, 's épen ez' okból folyó rendszert, melyből az erdélyi Püspök' kormányzéki Tanácsossága ellen kétségek és ellenvetések támasztatnak.

VII. Cikkely.

U j a b b e l l e n m o n d á s o k .

a) Nem szabad egynél több hivatalt viselni egynek:

Egynél több hivatalt viselni egynek tiltják törvényeink jelesen Ulászló 3. Rend. 70. czik. Ez a' haszon és dicsőség' vadászók elébe gátot vet, és a' Hazát ama' rosszaktól óvja meg, mellyek reá könnyen háromol-

nának, ha a' hivatalokat néhányan számukra elfoglalván, a' tisztí munka halmokra torlódnék, és a' jeles elmék 's jó szívek a' Haza' köz szolgálatjából kimaradnának; azonban a' Nemzet' boldogságát tárgyazó törvénycikkely tilalma csak feltételes, hatása általános; vannak különös esetek, mellyekben nyer a' közjó, ha ugyanazon Hazafit több hivatallal tiszteli meg a' Fejedelem, azért maga a' felhozta] törvény - szabály mindjárt első pontjában a' Nádort, ország' Biráját, Horvát, és Tót országok' Bánját kiveszi a' tilalom alól, alább pedig oda nyilatkozik, hogy a' Király 'Tanácsnoki' egyetértésével még több a' körülményekhez képest teendő kivételre meghatalmazva legyen '.) Sohasem volt az említett törvényszabálynak olly kiható ereje, hogy egynél több hivatalnak egy személyre bízását a' szokásból kiirtotta volna, sőt a' múlt és jelen idő' példái folyvást ellenkezőre mutatnak, úgy is van elrendelve mind a' két Országban a' polgári igazgatás,

.) *Nullus Baronum aut Nobilium Regni (secundum contenta Decreti quondam Domini Andreae Regis) duas dignitates seu officiatus praeter Palatinum et Judicem Curiae, ac Banum Regnorum Dalmatiae Croatiae et Slavoniae tenere possit et valeat.*

§. 1. *Hoc excepto, quodsi aliquando necessitas ingrueret, propter quam merito deberent alicui personae duae vel etiam tres dignitates vel officiatus conferri, quod Majestas Regia non faciet nisi cum consensu et consilio Dominorum Praelatorum et Baronum.*

Ulad. Decret. 3. A. 1498. Art. 70.

hogy némelly főhivatalok vagy mint mindenkor együtt-járók, vagy a' Király' legfensőbb akaratjából azon egy személynek adatnak, így Magyarországban a' Főispányok többnyire más méltósággal is fénylenek, Erdélyben pedig a' királyi Kincstárnok, az Országos Főbiztos, a' Szász Nemzet' Ispánja egyszersmind kormányszéki Tanácsnokok. Mi különösen a' Papi rendet illeti, meg határozni hogy az egyházi körén kívül világi hivatalt ne viselhessen, nem volt, de nem is lehetett a' fennevezett törvény-szabály' célja; a' Praelatusi rendnek világi hivatalokhoz jussa az Ország' alkotmányában olly tisztán és határozottan ki van fejtve, irt törvények által annyiszor ismételve, szokás és szakadatlan gyakorlás által úgy meg van esmérve, hogy annak támogatására valamit említeni épen felesleges volna; az 1608^{ki} 6^{ik}, és 1647^{ki} 99^{dik} czikkely azon Praelatusokat rendeli a' Tanács- és Törvény-székekhez, kiknek megyéjek vagy más egyházi valóságos tisztí helyezetők van az Országban. Erdélyre nézve elég említeni: hogy az Ulászlóénál későbbi — úgy mint a' feljebb eléidézett 1519^{ki} 39^{dik} — czikkely az erdélyi Püspököt is Tanácsnoki rangra emelte, mi által az Ulászló rendelte tilalomnak ereje reá nézve el van gyengítve; tehát törvényes akadály a' helyre állított erdélyi Püspök' Tanácsosságát nem gátolta, sőt inkább e' rendelkezést mint feljebb látók a' törvény, és régibb gyakorlat nagyon is igazolták; azóta, hogy az erdélyi Püspök ujabban a' Főkormányzéknél Tanácsnoki helyet foglalt, Erdélyben két hivatal' viselhetése ellen törvény nem hozatott, a' mi több: Püspökön kívül még a' feljebb

tisztelt világi méltóságok is Tanácsnokok a' Főkörmányszéknél ; ez által tehát szokássá és országos szerkezetté vált Erdélyben is a' hivataloknak egy személyben összekapcsolása, mit egyedül a' Püspökben csak azért sem lehet gáncsolni, mivel ő tulajdonkép' csupán egy hivatalt visel - a' püspököt, mellynek ága Erdély' vallásokra szabott alkotmányában polgári térre is terjed, és az előbbi cikkely szerint a' kath. egyháznak törvényes szerkezetéből, és polgári jussaiból foly a' Püspöknek világi igazgatás' körébe hatása.

b) Nincs törvény róla meg lehet azt rögtön szüntetni:

A' mi törvényes úton szokássá vált, nem törvénytelen, ámbár a' törvény nem határozott róla. Ezen állítás' helyességét jól tudják a' törvény - tudósok, és általában az értelmes Hazafiak; hogy vannak szokásbeli törvényeink ¹⁾, és pedig hogy mind a' két Magyar Hazában polgári alkotmánynak nagy része szokáson épül: érzi és tapasztalja, ki annak nagy testét tudományos műszerével taglalja; azért Fejdelmeink a' bevett szokások' megtartására épen azon eskű' szentségével kötelezik magokat, mellyel az irt törvényeket megerősítik; sikertelen tehát némellyeknek amaz' ellenvétele, hogy nem levén törvénybe iktatva az erdélyi Püspök' Tanácsnoki hivatala, azt tüstént meg lehet

¹⁾ Verböczy a' Decr. Trip. előbeszédében X és XI Tit. a' Szokás - törvénynek természetét, határpontját, kiterjedését bőven előadja.

sőt meg is kell szüntetni; a' törvényes szokást csak ellenébe mért nyilvános törvény által lehet eltörölni, csupa önkény-sugta állítások' szelétől össze nem rogyik a' constitutionalis épületnek azon nagy fala, melyet a' szokásnak törvény-ereje támogat. A' törvényes szokásban is feltalálhatók a' törvényszerűség' elvei, az országos testnek akaratjából forr ki, Fejedlem' helybenhagyásával erősödik, alaptörvények' gyökeréről keletkezvén azok' szellemével és lelkével össze hangzik, czélja a' jó rendet és szabadságot külön osztályok' jussait, és szabadékait, testületek természetű tulajdonainak épségét és kifejlődéseit el nem fojtani, hanem inkább előmozdítani; az illy' elemekből össze alkotott szokás kezét fog a' törvénnyel a' polgári alkotmány' kiegészítésére, hol a' törvény hallgat, ott ez szab rendet, a' régi törvények' hatási erejét nem csak módosítja, hanem gyakran meg is szünteti, sokszor az irt törvények' értelmét határozza azoknak tágas vagy szűk mezejét kimérvén. Azt venni feltörvényes elvűl, hogy mind az, a' mi országgyűlési czikkelybe szóról szóra iktatva nincsen, nem törvényes, és egy alkotmányos országban meg nem állhat: valóban annyit tenne, mint az Ország' igazgatási testületét egy erőszakos megrázás által halálosan meggyengíteni, régóta virágzó intézeteket egyszerre feldűlni és semmivé tenni. — Erdélyben csupán néhány régi és újabb törvényczikkely rendelkezik a' vallás' dolgáról, közülök a' régiebbek' nagy részét, melyek a' kath. hitet nyomták, az 1744^{ki} 7^{ik} czikkely elavította; ezeken kívül mindössze is kevés mi az Approbata és Conpilata

gyűjteményben, és újabb határozatokban - articuli novellares - vallást tárgyz, többnyire csak a' bevett vallások' egyenlőségének fő elveit állapítják 's az erdélyi Püspöknek vissza helyezését erősítik meg; az egyházak belső és külső szerkezete csupa szokás és ősz gyakorlat által nyert törvényes álladalmat, a' consistoriumok' hatósága, protestans egyházak' kormányszere és általjában a' vallási intézmények Hazánkban többnyire szokásra támaszkodnak: valljon tehát helyes vagy tanácsos-e egyedül az irt törvényt betű szerint sürgetni ott, hol az egyház' jussai és intézményei forognak kérdésben? Lehet igen is sőt kell a' szokás-törvényt bíráló alá vonni, mert visszaélés, jusbitorlás könnyen vegyülhet törvényszerű gyakorlatok' sorába: de a' Püspöknek meg támadt Tanácsossága könnyen kiállja az Országos Rendeknek igazságos ítéletét. Királyi rendelet hozta ugyan azt újabban is divatba: de ez a' Püspökség' régi jussainak nyomdokiról, a' vallási egyenlőség' kíváнатiból kelt, az Ország Rendei törvény-cikkelyben helyeslék azt, és elfogadás által sok ideig pártolák; nincs törvény, melly összeütköznék vele, most sem velős okok, hanem egyoldalú állítások szólnak ellene. Valljon kívánhatni e' ennél többet? avagy mi hijányt találnak ezekben a' törvényt sürgetők? ha még is azt rebesgetik: nincs törvény róla, ezt más értelemben nem vehetni, hanem hogy e' szavak *»Az erdélyi Püspök mindenkor Tanácsnok legyen a' Kormányshéknél«* törvény - könyvünkbe illy tisztán még nincsenek beirva.

VIII. Czikkely.

A' Püspöki esküben gáncsolt kitételről.

Azon esküformában, melyet a' katholika Anyaszentegyház' Püspökei felszentelésök' alkalmával elmondanak, ezen szavakat is olvashatni »*haereticos schismaticos vel rebelles eidem domino nostro et successoribus praedictis pro posse persequar et impugnabo.*« Némellyek az erdélyi karok és Rendei közül ezen kitételekben annyira megütköztek, hogy utolsó Országgyűléskor nyilvánított véleményök szerint azt a' státus-tagot, ki magát ilyenre kötelezi, nem csak a' Kormány széktől el kell tiltani: hanem a' hazában sem lehet meg szenvedni. Az eretnekek alatt - így adák elő az ellenvetést - értetődnek a' Reformátusok, Lutheránusok, Unitáriusok, kik Erdélyben törvényes vallás szabadsággal birnak, kiket az egyesületi hit ¹⁾, és a' négy

¹⁾ Az egyesületi hit olly ünnepélyes és törvény-szerű esküvés, melly által Erdélynek három Nemzetből, és négy Vallásból egybeszerkezett Rendei magokat a Haza' alkotmányának fentartására minden nemzeti vagy vallási részrehajlás és tekintet' félrevetésével lekötölezzik. A' régibb esküforma az 1744^{diki} VI czikkely által módosítva van. — lásd Novell. Art. pag. 35. Benkő Transsilvania P. I. pag. 358 et sequu. edit. Claudiop. 1834.

recepta vallást védő törvény-czikkelyek' erejénél fogva minden erdélyi hazafi és tisztviselő oltalmazni tartozván, törvényszegés' vétke nélkül jussaikban meg nem sérthet, mivel pedig az erdélyi romai katolikusok' Püspöke magát az eretnekek' üldözésére eskü által kötelezi, azon hivatalt, mellynek viselésében a' valóság' szabadságait 's jussait védelmezni köteles, fel nem veheti, és hatalán az Országban nyilvános hivatalt viselne, kötelessége a' Kormánynak és minden hazafinak őtet attól elmozdítani; mert esküje által a' hazai törvényeinek ellenébe helyezettödvén nem csak a' Kormányzéknél nem biráskodhatik, hanem szorosan ítélve még a' Hazában sem lehetne maradása.

Erdélyben uj, és meglepő vala az illy' okoskodás, bámulással fogadák azt inkább mint ellent-állással, holott e' gyanút gerjesztő püspöki esküforma felett már múlt században élénken folytak a' vitatások, és még közelebbi években is többen keltek ki ellene, mások pedig védelmezni elnem mulaszták; régi ellenzői közt jelesebbek: Buder ¹⁾ és Rautenstrauch, ²⁾ védelmezői közt nevezetesbek valának Barthel ³⁾ és Sartori ⁴⁾

¹⁾ Diatribe de juramento Principum ecclesiasticorum. Jenae 1748.

²⁾ Über den Eid, welchen die Bischöfe dem Papste abzulegen gehalten werden. Wien, 1781. A' szerző munkája elébe nevét ugyan nem függesztette, mind a' mellett-is tudatik hogy Apát Rautenstrauch írta.

³⁾ Opuscula tom. II. opusc. I. Num. 11 — 14.

⁴⁾ Geistliches und Weltliches Staatsrecht 1. Band II. Th. Cap. 13.

közelebről ismét ellene támadtak Fetzner ¹⁾ Alexander Müller, ²⁾ és az Allgemeine Kirchenzeitung; ³⁾ mellette szólottak Scheill, ⁴⁾ és tudós hazánkfia Roskoványi. ⁵⁾ Mi szerint tehát a' feljebbi ellenvetés tudományos ponton állván zavarba nem ejtheti azokat, kiknek reá felelni kedvök is akarajk is van.

Mi a' következő előadást a' kérdés' bővebb megfejtésére szántuk's úgy intéztük', hogy benne az olvasó a' felidézett szavak' elméleti, történeti, és gyakorlati értelmét feltalálhassa.

Nem lehet tagadni, hogy eme' szavak: »*Haereticos et Schismaticos pro posse persequar et impugnabo*« keményen hangzanak, 's ha azokat némelly katolikusok is szerteleneknek nevezik, az bennök egy igen dicséretes jele türedelmes szelid érzéseknek. De másfelől az is igaz, hogy azokat sokan rémitöbбекnek képzelik, és képzeltetik mint sem akkor lehetnek, ha czéjra

¹⁾ Deutschland und Rom seit der Zeit der Reformation Luthers. Frankfurt 1830 II. B.

²⁾ Unpartheyische Beleuchtung des Hauptcharakters und Hauptgrundfehlers des Katholicismus. Meissen 1831. item. Beyträge zu dem künftigen deutsch-katholischen Kirchenrecht. Neustadt 1825.

³⁾ Jahrgang 1825 Nro. 55. 1828 Nro. 29. 1830 Nro. 138.

⁴⁾ Kritischer Commentar über das Kirchenrecht von Dr. Fr. Andr. Frey. fortgesetzt von Dr. Joseph Scheill. IV. Th. 2. Abth. S. 762 — 803.

⁵⁾ De Primatu Romani Pontificis Ejusque Juribus. Augustae Vindelicorum 1834. pag. 227 — 239.

és személyre alkalmazott értelmök felett komolyabban elmélkedünk.

Leg előbb is azt kell tekintetbe vennünk, hogy e' szavakat nem egy világi Fejdelem hanem egy lelki Főpásztor mondja el hivatalába léptekor, mely nézetben azoknak értelme sokkal szelidebb mint betűje. Ha egy világi Fejdelem tronusra léptekor tenne le illy' esküvést: „*Haereticos pro posse persequar*“ lehetne igen is félni és tartani annak nyomasztó következményeitől, de mikor azt egy Püspök felkenetésekor mondja, e' szavak szájában más jelentésűek; ő csak arra kötelezi magát általok, hogy a' katholika Anyaszentegyháznak tanítását épségben megőrzi, minden azzal ellenkező vallás-tanitmánynak terjedését hatalmát 's tehetségét fel nem muló eszközökkel letartóztatja; erre minden katholikus Püspök Istentől nyert hivatalánál és hatalmánál fogva szorosan köteleztetik, mert ők őrjei a' szent hitnek, kötelei a' keresztény egyességnek, kormányzóji Jézus' Anyaszentegyházának, a' hiveknek oktatóji, ő reájok van bízva a' religio' szent kincse, melyet a' hamis tanítók' ragadozásaitól meg kell menteni, hogy a' mint által vették úgy sértetlen épségben kézről kézre tovább adják. Ezen Püspöki tisztjök pedig és kötelességök nincs ellenkezésben a' polgári toleranciával, mert a' toleranciát illető törvények és rendszabályok nem ereszkednek a' hittudományba, vagy az egyházi szerkezet' dolgába, hanem a' különböző vallás-felekezeteknek csak politikai viszonyairól rendelkeznek, csupán ama' társasági kölcsönös tartozásokat mérik ki, melyeknek alapja és rugója a' kereszt-

tényszereteta' leg főbb evangeliomi parancsolat. A' theologiai harc és vita nem volt soha 's nem is lehet tárgya a' törvényhozásnak, hitágazati toleranciát parancsolni annyit tenne, mint a' katolikusokat a' protestánsok' tanitmányainak, mellyeket az Anyaszentegyház félrevet, helybenhagyására kötelezni, és viszonzlag a' nem katolikusoktól is meg kívánni, hogy mindent hagyjanak helybe, mit a' katolika Anyaszentegyház tanít és parancsol, noha ők azt törvényhozójoknak 's ítélő-hatóságoknak nem esmérik, illy' törvény ha valaha emberi agyból ki röppenne nem Juno' deli képéhez hasonlítani, hanem egyhez a' Satyrák közül a' leg szörnyebbekhez; következése pedig minden okos vallási fogalom' fel-forgatása, 's a' nép' elvetemedése lenne ').

Az a' szent és magas cél tehát, melly a' Püspöki hivatal' elébe van tűzve a' hitvallás' Vezéreinek munkásságát egy nemesebb utra vezeti a' hittudomány épségének 's az egyházi alkotmánynak megőrzésére, 's ha egy felől őket a' pártszellemű tanítások' és hitbeli elfajzások' meggátlására kötelezi: szintűgy más részről a' szelid türeelmet az Anyaszentegyházról elszakadt és

1) »*Theologische Toleranz ist in den Augen der gesunden Vernunft ein Unding.*« Frey I. Th. §. 102. S. 117. *Wenn die politische Duldung Religion und religiöse Gesellschaften entweder als der Beachtung des Staates unwürth, oder als seinem Interesse zuwiderhält, kehrt den gezückten Dolch gegen Beyde, und beraubt den Staat der stärksten Stütze seiner Erhaltung, und die Kirche ihrer Existenz oder Dauerhaftigkeit.*« Ebend. S. 123.

világkép' polgári álladalmat nyert felekezetek iránt tartozásaik közé számítja, 's ezen főszemponthoz mértekelvén ama keménynek tetsző szavak' értelmét, betű szerinti zordonságukon többé fel nem akadhatunk.

De továbbá azon eszközök is mellyeket a' Püspökök és Papok a' hit' épségének védelmezésére fordíthatnak, lelkiek és erkölcsiek, azaz olyanok, hogy azoknak megtekintéséből az eskü szavaknak szelidebb értelme önként következik. Ilyen eszközök és szerek a' tanítás feddés, a' hitágazatok' tudós fejtegetése, a' kétségek' eloszlatása, a' balvélemények' kiigazítása, az ellenvetések' megczáfolása, a' rágalom' és más gúnyolódás' visszatorlása, 's utóljára a' megátalkodott pártosoknak az Anyaszentegyházból kirekesztése (excommunicatio) Ezek a' Püspökök' fegyverei, mellyekkel a' Sion' falait védelmezni tartoznak, egyedül ezeknek lelki esméretes használására kötelezik ök magokat a' szóba hozott esküvés által '). Egy világi Uralkadó-

') S. Augustinus. *Ad fidem nullus est cogendus invitus, sed per seueritatem imo et per misericordiam Dei, tribulationum flagellis solet perfidia castigari.*« can. 33. C. XXIII. Quest. V. — S. Gregorius M. *»Qui sincera intentione extraneos a Christiana religione ad fidem cupiunt rectam perducere, blandimentis non asperitatibus debent studere, ne quorum mentem reddita ad planum ratio poterat revocare, pellat procul aduersitas. Nam quicunque aliter agunt, et eos sub hoc velamine a consueta ritus sui cultura volunt suspendere, suas illi magis quam Dei causas proban-*

nak szájában ez a' kifejezés »*pro posse persequar et impugnabo*« sokat jelentene, minden materialis crejé-

tur attendere.« Can. 3. Dist. XIV. Lactantius Divin. Inst. L. V. c. 19. »*Defendenda est Religio non occidendo sed movendo, non saevitia, sed patientia; non scelere sed fide. Illa enim malorum sunt haec bonorum, et necesse est bonum in religione versari non malum. Nam si sanguine, si tormentis, si malo religionem defendere velis, jam non defendetur illa sed polluetur atque violabitur. Non est opus vi, et injuria, quia Religio cogi non potest.*« Conc. Tolet. »*Praecipit S. Synodus nemini deinceps ad credendum vim inferre.*« Ezen elveket a' katholika Anyaszentegyház mindenkor magáénak vallotta, azért Scheill kit feljebb említettünk, Müller Sándornak azon állítását, hogy a' Püspöki hitformának az eretnekek' üldöztetését tárgyzó czikke alkotmány sértő, mivel a' Németszövetségi Törvénykönyv' 16^{dik} czikkelye a' vallás – egyenlőséget alkotmányos rendszabállyá tette: ezen jegyzékkel feddi meg. »*Weiss denn der Verfasser als Katholik gar nicht, dass die Kirche in der Eigenschaft der allein wahren, den unverbesserlichen, und hartnäckigen Irrthum, und seine ebenso hartnäckigen Vertheidiger, welche sie allein wahre oder formale Ketzer nennt, inner den Schranken der ihr von Jesus Christus selbst übertragenen und seit den apostolischen Zeiten geübten geistlichen Gewalt, nach ihren Abstufungen von der versuchten Korrektion bis zum Anathema bekämpfen und verfolgen müsse, ohne die christliche Nächstenliebe, welche noch mehr ist als eine blosse Civiltoleranz, auf die Seite setzen zu dürfen; dass also ein reel be-*

nek eretnekek ellen fordítását, de ha egy papi és egyházi Főember mondja »*pro posse*« arra szorítja általában fogadását, a' mi erkölcsileg lehető és szabad, mi hivatala körén túl nem terjed.

A' katholika Anyaszentegyház' élvei szerint épen olly' hibás tett volna egy Püspökben katolikus nyája mellett már megállapodott 's polgári jussokkal élő Protestánsoknak külső és politikai jussait, 's társasági csendességét háborgatni, millyen hibás és helytelen a' Protestáns atyafiakban ama félelem és bizodalmatlanság, mellyet a' katholika Egyház' ügyét viselő Fő pásztorok iránt nyilvánítanak.

Azonban ezen elméleti fejtegetésénél a' gáncsolt kitételnek, noha az előadott szelid értelem a' dolog' velejéből 's nem csupa képzelődésből van meritve meg nem állapodunk; történeti adatokból még világosabban

gründeter Unterschied zwischen theologischer Toleranz, welche eine Adoptirung des Irrthums und platterdings unstatthaft ist, und zwischen der sich auf alle Feinde der Kirche erstreckenden christlichen Nächstenliebe sey. Wie können nun diese in dem unzerstörbaren Wesen und Geiste der kath. Religion und Kirche tief begründeten, und von jeher gelehrten Grundsätze ein Landesfriedensbruch gegen den beregten Bundesartikel seyn, worin überhaupt nur von bürgerlicher und politischer Rechtsgleichheit die Rede ist; da gerade diese Gleichheit an dem Grundsätze der katholischen Kirche den sichersten Garant hat, der wohl mehr gelten mag, als alle noch so gepriesene Toleranz-Edicte. IV. B. 2. Abth. S. 777.

kitetszik a' gáncsolt esküformából következtetett félelem' helytelensége, mert hogy ezen esküvésők által Püspökeink semmi alattvalói és polgári tartozásaikkal ellenes kötelezményt magokra nem vállalnak, 's hogy mai időben annak képzelhető veszedelmei elenyésztek, az iránt az aggodalmas kormányhatóságokat maga a' Romai szent Szék több ízben nyilvánított feleletei, 's a' világi Uralkodóktól kiszabott alattvalói esküvésnek helyben hagyása által teljesen meg nyugtatta.

Az Austriai Császári Kabinet' részéről már a' nagy emlékezetű Mária Terézia' uralkodása alatt tették volt holmi ellenvetések a' Püspököknek egyházi esküformájokban elő forduló némelly kiejtésekre nézve; minden kétség' 's aggodalom' elhárítására még akkor elhatározá az Austriai Császári kormány, hogy birodalmának katolikus Püspökei tartozzanak az Uralkodó' és Status' hivségére magokat külön esküvés által lekötöni. II^{dik} József Császár e' végre 1781^{b^{en}} September' 1^{én} egy magas udvari rendelést tett nyilvánossá, mellyben kijelentette, hogy a' szokásban levő püspöki esküvésnek olyan értelmet tulajdonítani nem szabad, melly a' felsőségi jusokkal, a' Püspököt illető akár milly' nehéz alattvalói kötelességekkel közvetetlen vagy közlegesen ellenkeznék '). Ugyan ekkor legfelsőbb parancsolatnál

1) »Nicht in jenem Verstande genommen werden könne, der den Souveränitätsrechten, und den einem Bischofe obliegenden und irgends beschwerlichen Unterthanspflichten weder mittel - noch unmittelbar zuwiderstritt.«

fogva elhatároztatott, hogy az Austriai birodalom' Püspökei ama' felszentelési esküvésők előtt az országló Fejdelem' hűségére, és a' polgári rendszabályok' megtartására egy külön eskü által magokat lekötelezni tartozzanak ¹⁾, 's ez a' polgári hitmondás attól fogva nem csak az Austriai császárság' tartományaiban, hanem a' két Magyar hazában is állandó rendszabássá lön. Az erdélyi Püspökök azt kineveztetésök után ezen formában teszik le *»Ego N. N. juro per Deum immortalem, et promitto sacrae caesareae Majestati Regi meo, quod fidelis vasallus ac subditus suae Majestatis quo ad vixero perseverabo, quod allissimum ejus servitium, statusque salutem ac bonum quantum pro viribus potero in conformitate regni legum semper promovebo, nec consilio nec opere quidquam tentabo aut moliar, quod illegale, aut suae Majestati aut status bono quacunque ratione praejudiciosum esse possit ;*

¹⁾ Az esküformának szavai következők *»Ich schwöre bei dem geheiligten und allerhöchsten Namen Gottes, und gelobe Sr. Majestät lebenslang getreu und unterthänig zu seyn, das Beste des Staates und ihren Dienst nach allen Kräften zu befördern, keinen Zusammenkünften, Unternehmungen oder Anschlägen beyzuwohnen, welche zum Nachtheile eines oder des Andern gereichen könnten, vielmehr wofern etwas von dieser Art zu meinen Kenntnissen gelangen sollte, es Sr. Majestät ungesäumt zu eröffnen. So wahr mir Gott helfe, und die heiligen Evangelien, die ich hier berühre.«* Helfert. Von der Besetzung, Erledigung und dem Ledigstehen der Benefizien. Prag 1828. S. 99.

quod potius si quidpiam hujus generis molitionum mihi innotuerit, illud Majestati suae sacratissimae genuine et fideliter statim aperiarn. Ita me Deus adjuvet et sanctum suum Evangelium.“ E’ szerint esküdt erdélyi Püspökünk Kovács Miklós Ur ő Exczellenciája is 1827^{ben} Junius’ 30^{dikán} Bécsben a’ Nagyméltóságú erdélyi udvari Kancellária’ színén még mi előtt megyeje’ kormányára fellépett volna.

Franciaország’ részéről 1805^{ben} a’ Római szent Székkel egyezés kötöttett, melly Francia Concordatum név alatt a’ történet-tudósok előtt eléggé esmértes, ennek 6^{dik} §^{ben} az alattvalói esküforma, mellyet a’ Francia Püspökök letenni tartoznak, illy’ szavakkal van beiktatva: »*Ego N. N. juro et promitto ad sancta Dei Evangelia obedientiam et fidelitatem Gubernio per constitutionem Gallicani Regni statuto, item promitto me nullam communicationem habiturum, nullamque suspectam unionem neque intra neque extra conservaturum quae tranquillitati publicae noceat, et si tam in diaecesi mea, quam alibi noverim aliquid in Status damnum tractari Gubernio manifestabo*«¹⁾).

Porosz Ország’ Királya azon szerződésben, mellyet Katholikus alattvalóinak javára 1821^{ben} az Anyaszentegyház’ Fejével a’ Római Pápával alkotott, hogy számos Nemkatholikus alattvalóinak is jussait minden

¹⁾ Drosté-Hülshoff. Grundsätze des Kirchenrechtes I. Bd. S. 265. Müller. Lexicon des Kirchenrechtes II. Bd. S. 480.

résről biztosítsa, a' katolikus Püspököket szintúgy mint más Kormányhatóságok a' polgári eskü' vallására. kivánta szorítatni, melly hitforma illy' kifejezésekkel van ellátva: *»besonders aber werde ich eifrig darnach trachten, dass in den Gemüthern der meiner bischöflichen Leitung anvertrauten Geistlichen und Gemeinen die Ehrfurcht vor der königlichen Majestät, die Liebe zum Vaterlande, und der Gehorsam gegen die Gesetze tiefe Wurzel fassen ').*» De maga a' Romai udvar is hogy a porosz Királyi Felséget az egyházi hitformának szelid értelme felől megnyugtassa, annak végéhez ezen szavakat rendelte ragasztatni: *»Haec omnia et singula eo inviolabilius observabo, quo certior sum nihil in illis contineri, quod juramento fidelitatis erga Serenissimum Borussiae Regem, Ejusque ad thronum Successores debitae adversari possit.*» 's midőn a' porosz tartománybeli Püspökök megkérdeztetének, hogy e' végszavak' értelmét egy különös vallomásban bővebben fejtenék meg, azt felelék, hogy ők épen ennél fogva a' felszentelési hitformának olly' értelmet tulajdonítanak, melly az alattvalói hűséggel, és az országos törvények iránti engedelmességgel tel-

') »Egész buzgósággal azon leszek, hogy a' gondviselésem alá bízott papok' és közönségek' lelkében a' királyi Felséget illető tisztelet, a' haza szeretete, 's a' fenálló törvényeknek kellett engedelmesség mély gyökeret verjen.« Lásd. Droste-Hülshoff a'. f. i. könyv 197 lapján.

jességgel össze nem ütközik, következőleg annak szerintök semmi ollyas kötelező ereje nincs, mi alapos aggodalmat gerjeszthetne a' Státusra nézve ').

Ezt az utat követték más Státusok is, kik a' Romai szent Székkel Concordatumra léptek, név szerint: Bajor Ország, a' Német szövetségi Fejedelemségek, az Alföldi Királyság, a' Helvecziai Szövetség' egy része. Roma sehol sem állott ellenébe a' Kormányok' kívánatának, hogy a' Püspökök az egyházi esküforma előtt a' polgárit letenni tartozzanak alattvalói hűségök', 's a' hazai törvényekhez viseltető engedelmességök' bebizonyítására, 's ámbátor a' papi hivatal' szentségében elég erő fekszik végre hajtására mindannak, mire egy jó status polgár köteles; önként hódolt még is a' kath. püspöki kar, önként engedett a' Romai Pápa a' Fejedelmek' akaratjának, mert vette észre, hogy ezen rendszabás egy kívánatos utat nyit meg előtte a' világi Kormányhatóságokat az egyházi hitnek mértékletes értelme felől meggyőzhetni.

Átaljában véve elmondhatjuk azt a' katolikus papságról, hogy ő a' társasági rendnek felbontására soha sem törekedett, sőt inkább a' fenálló törvényeknek felforgatásától — a' polgári lázadásoktól — mindenkor irtózott.

A' constitutziós kormányster szépen megfér a' katholika Religióval, ha a' Constitutzio az Evange-

*) Binterim. Denkwürdigkeiten der christkatholischen Kirche I. Bd. II. Th. S. 296 und 317.

liommal, 's a' keresztény Anyaszentegyház' lényeges törvényeivel összhangzik ; a' Württembergai Királyságban, a' Bádeni Herczogságban, hol a' diaetai teremben a' katolikus Püspököknek is szó és hely engedtetett, ezek szintűgy mint több törvényhozó képviselő a' Haza' törvényinek pontos követésére, a' részre hajlás' kikerülésére meg esküsznek '). Az erdélyi Püspökök az egyesületi hit' letetésétől nem vonakodnak, 's ha azon össze ütközéseknek, mellyek az Egyház és világi Kormányok közt néha előfordultak, okait jól megvizsgáljuk, kisűl, hogy a' papság csak ott húzott ujjat a' világi hatalommal, csak akkor vonakodott a' polgári rendszabások' jóvá hagyásától, ha a' hitvallás' elveit, vagy az egyházi testület' alkszerét látta megtámadtatni ; akkor élt az Apostoli elszántság' vezér - mondásával : hogy szükség engedelmeskedni inkább Istennek mint embereknek ').

Az alattvalói eskűvésnek elfogadása, sőt jóvá hagyása által a' katolikus Clerus az eskűformának szelid és az idő' kívánsátihoz alkalmazott értelmét eléggé kifejtette, azonban még más nyíltabb 's határozottabb módon is kívánta a' Romai szent Szék a' világot meg győzni a' felől, hogy a' katolikus Püs-

) Droste-Hülshoff a. f. i. könyv §. 72 és 73. lap. 197 és 200. Müller Lexicon des Kirchenrechtes II. Bd. S. 452.

) Apost. Cseleked. IV. r. 18. 19. vv.

pökökre ezen szavak által »*Haereticos pro posse persequar et impugnabo*« Státus elleni kötelezést róni nem szándéka. — 1791^{ben} Hibernia' Püspökei VI^{dik} Pius Pápának egy emlékirásban igen eleven színekkel festék le ama' gyűlölséget 's felgerjedtséget, mellybe ők a' miatt tüköznek, mivel a' felszentelési esküformában az eretnekek ellen, kik között 's kiknek uralkodása alatt élni kénytelenek, ama' kemény kitételek találatnak. Erre a' szentséges Atyától azt a' megnyugtató választ nyerték, hogy azon esküvés őket ugyan semmi Státus vagy szeretet elleni cselekedetre nem kötelezi, ha mindazáltal szükségesnek vélnék a' gáncsolt szavak' kihagyását, abban ő Szentsége maga is meg egyezik.

1783^{ban} a' Mohilowi katholikus Érsek hasonló előterjesztést tőn a' schismaticus Oroszokban gerjedtséget támasztó eskü-fejezetre nézve, 's a' Romai Pápától ez is hasonló választ nyert, mellyben a' rosszalt szavaknak kihagyása meg engedtetett.

1826^{ban} a' Helvecziai megyék abból eredett neheztelesöket el nem titkolhaták, hogy a' Bazileai Concor datum a' VII^{dik} Gergely Pápa által behozott hitforma' letételére a' katholikus Püspököket még korunkban is kötelezi; 's erre a' Romai Szék követje azt felelé nekik, hogy ámbár ok nines az aggodásra, minthogy a' katholika Anyaszentegyház ellenségeit nem csak nem üldözi, hanem érettök imádkozni is szokott Idvezitőnk' és a' Szentek' példamutatása szerint; még is ha amaz eretnekek ellen intézett czikket türhetetlennek tartják, ő Szentsége a' Pápa annak kihagyásától épen nem

vonakodik ¹⁾. Szóval valahányszor a' Romai szent Széknél amaz eskűszavak' keménysége ellen előterjesztések vagy kifogások tétettek, mindannyiszor viszonoztatott onnan, hogy azok a' katholika Anyaszent-egyház' pásztorait semmi polgári jusok és törvények ellen fel nem fegyverkeztetik, 's hogy azokhoz a' szent Szék mint lényeges kitételekhez nem ragaszkodik.

Ha történeti vizsgálódásinkat feljebb visszszük, 's a' gáncsolt egyházi esküformának eredetéhez feljutunk, itt szintén nyomába jövünk azon időkori körülményeknek, mellyek az abban előforduló keményebb fejezeteket szülték; az a' világi, és politikai szellem, mellyet ezen eskü magába felvett, a' közép századok' lelkéből eredett, 's a' régibb Europai politikának a' mostanitól igen különböző álladalmában képeztetett. Akkor a' keresztény Egyház' Feje-a' Romai Főpap-az egész keresztény világnak politikai mérőjét kezében tartotta, 's birói hatalmat gyakorlott az Országok' ügyeinek

¹⁾ Roskoványi de Primatu §. 111 p. 238.

Kopp eme munkájában: Die kath. Kirche im neunzehnten Jahrhundert. Mainz 1830 a' 31 lapon egy más eseményt is említ, t. i. midőn a' Moguntziai választó Fejedelem vonakodék letenni a' felszentelési esküvést, mivel abban a' protestansok' üldöztetése is vállalatai közé számítatik, kiket azonban mint alattvalóit fejedelmikép oltalmazni tartozik, Romából azt az utasítást nyeré, hogy az eskünek aggasztó kitétele, ötöt protestans alattvalójinak elnyomására vagy háborgatására nem kötelezi.

elintézésében ; ezen helyzetben úgy kelle elrendelni intézményeit , hogy főállását hathatósan kifejtthesse , 's tekintetét minden ellentállás' daczára is fentarthassa. Akkorta Európában még az erő-jus ¹⁾ divatozott, melyet a' Pápák a' keresztény Religio' szelid lelkéből meritett erőhatásukkal zabolán tartani , az Uralkodók és Népek közt zordonkodó önkény' és féktelenség' kitérőseit akadályozni jeles elszántsággal törekedtek ; de mind e' mellett is az erő sokszor ellenek szegült , 's magok a' Püspökök is , kik többnyire nem csupán egyházi hanem világi Uralkodók , 's a' Királyok' Vazaljai voltak , hatalmokat és befolyásokat ellenek fordították. A' fenálló rendszert leginkább fenyegették az akkori időben támadt eretnek-pártok , melyek nem csak gonosz tanitmányaikkal ostromolták a' katholika Anyaszentegyházat , hanem szörnyeteges állításaikkal , 's hitdühösségekkel a' köz csendességet is felzavarták. De valamint az eretnekek' mozgásai veszedelmesek voltak : úgy az ellenek szabott büntetés is kemény sőt rettenetes volt ²⁾ ; 's mikor még a' keresztény világ-

¹⁾ »*Kriegsgewalt unterdrückt Völker, Gesetze, Gefühle; ausrotten kann sie und ersticken, begeistern kann sie nicht.*« Johann Müller. Reisen der Päpste. Stuttgarter Ausgabe. 25. Th. S. 28.

²⁾ »*Nachdem die Kaiser christlich geworden waren, fühlten sie sich als die Schutzherrn der Kirche bewogen Spaltungen und Neuerungen auch durch äussere Zwangsmittel zu unterdrücken, und die häretischen Parteyen, besonders solche, die grosse Bewe-*

nak polgári alkotmánya illy' szerkezettel birt, akkor adattak a' most nem tetsző fejezetek a' szokásban levő Püspöki hitformához. VII^{dik} Gergely, kinek mélyen belátó elméje az idő lelkét átfogta vala '), a' hier-

gungen und Unruhen veranlasst hatten, durch Entziehung der bürgerlichen Rechte, selbst mit dem Tode zu bestrafen.« Walter. Kirchenrecht. Bonn 1836. S. 87.

1) *»Kühn gebrauchte Gregorius der Zeit, stiftete die Hierarchie und Reichsfreyheit; er gab der zerstreuten Geistlichkeit ein Band. Viele tausend Menschen, die keine Macht hatten als Worte, erhob er aus dem Staub in hohen unverletzbaeren Rang, und er erleichterte das Joch, das die alten Franken auf die deutschen Provinzen gelegt. Es ist eine unwiderstehlich scheinende Macht, welche auf angestammter Waffengewalt beruhet, er brach sie. Eine andere Macht, beruhend auf des Geistes Kraft und Muth, die war seine Waffe, diese gab er den Prälaten, diese gab er den Grossen. Zwey oder drey müssen Gregorium verdammen, die Andern sehen gern, was der Mensch vermag über zufällige Übermacht.«* Johann Müller. Reisen der Päpste Nr. 5. etc.

»Die Geisterverbindung, die er der Waffengewalt entgegenstellte, gründete er auf die vorgängige Verbindung der Clerisey und Mönche an den apostolischen Stuhl. Da verboth er die Simonie, weil die Priester nur von ihm fürchten und hoffen sollten, da geboth er das ehelose Leben, auf dass der Priester ganz Priester wäre. Kinder theilen die Sorge der Hausväter, selten vergisst ein Verheiratheter alles für den Ruhm, alles für sein Corps. Genug Sterbliche wissen von ihrem Le-

archiai hatalom' nevedését azon módok' egyikének nézte, mellyel a' despotismust legyőzheti; az ő tetteiből egy nagy terv sugárzik ki: a' Clerus' felemelése és felszabadítása azon kötelek alól, mellyek annak hatását zsibbasztották; nem látá ő a' körülményekhez képest elégnek, ha a' Püspökök csupán lelkileg csatlódnak a' Romai Székhez, mert így materialis erejüket annak czélzatai ellen fordithatták, azért meg kívánta tőlök, hogy a' Pápai hatalom iránt mindennemű hűséggel viseltessenek, annak ellenségeit magok' ellenségének is tekintsék; ezen szempontból eredett ama' fejezete is az esküvésnek: *haereticos et schismaticos vel rebelles eidem Domino nostro et Successoribus praedictis pro posse persequar et impugnabo*. Ezek 's még más néhány fejezetek abban a' kor' irányzatának kitünő bélyegei, mellyekről csak az hozhat helyes ítéletet, ki magát az akkori idők' és körülmények' viszonyaiba áttenni képes '). Amazok'

ben keine andere Spur zu lassen, als Kinder. Männer, die keine Mutter hatten, als die Kirche, keinen Vater, als derselben Haupt, welche in ihr und für sie lebten, deren Seelen von der Sorgfalt für die Hierarchie verschlungen waren, solche Männer bedurfte die Zeit, grosse Männer wurden so, den andern befohl es der Papst.“ Ugyan ott.

*) Wenn man gegen die Inquisition und Ketzerstrafen spricht, so klage man nicht die Kirche, sondern die politische Ordnung jener Zeiten an. Jedoch muss man sich dann auch in den Zusammenhang der Verhält-

változtával változott a' Pápák' és Püspökök' helyezete és magok viselete, 's ámbár a' régibb törvény formák' még fenállanak: a' tartozások és tekintetek ez értelmi újabb alakulás szerint módosítottak; a' püspöki kar világi állásából vissza huzódván az egyházi hatás-körbe azon szelid és türedelmes bánásmódot tartja cselekedeteinek mértékeül, mellyet a' keresztény hit, az evangeliomi szellem, 's az Anyaszentegyház' hagyományi szabályai elébe tűznek '). Sok régibb egy-

nisse versetzen.* Walter Kirchenrecht, 7. Auflage, S. 88.

»Auch wolle man nicht aus dem Auge verlieren, dass die schweren äussern Verfolgungen der Häretiker hauptsächlich von der Staatsraison über sie verhängt, und von der Brutalität der Heresie mehr als einmal stark veranlasst waren, und wenn in Bezug auf die Albigenser und andere Secten desselben Gelechters von der Kirchenbehörde beschlossen wurde, sie dem weltlichen Arme zu überlassen, so wolle man die Natur dieser Häresie, die besonderen Umstände, und den Geist der Zeit mit in die Computation ziehen.* Klee, Katholische Dogmatik, 1. Bd. S. 261; legbővebben és kimerítőleg festi az akkori idők' és körülmények' bélyegét. Hurter eme könyvben: Geschichte Papst Innocenz des Dritten und seiner Zeitgenossen. 2 Theile. Hamburg.

') »Illi in vos saeviant, qui nesciunt cum quo labore verum inveniatur, et quam difficile caveantur errores, illi in vos saeviant, qui nesciunt, quam rarum et arduum sit carnalia phantasmata piaie mentis serenitate superare, illi in vos saeviant, qui nesciunt, cum quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis,

házi törvény sok szerkezeti forma változott az idő kívánságához képest, 's ámbár a' betűi nincsen eltörölve, még is a' másképp' idomult gyakorlat értelmeket az újabb viszonyokhoz egyengette. A' püspöki eskü, melyben az eretnekek elleni harcz a' Főpásztorok' kötelességévé tétetik, régibb ama szavaknál, melyeket benne a' jelenkor gáncsol ') és ha annak változtatását sokan kívánatosnak állítják, az okosabb rész némelly keményebb kifejezéseknek csupán mérséklésére czélloz, nem pedig a' hasznos és törvényes rendszabásnak eltörlésére ").

ut possit intueri solem suum. S. Augustinus contra epl. Man. n. 2.

»Haeretici capiantur potius quam effugentur capiantur dico non armis, sed argumentis, quibus refellantur errores ipsorum. S. Bernardus in Cant. Serm. 64. n. 8.

') Thomassin *Vetus ac nova Eccl. Disciplina*. P. II. l. 2. C. XLIV. — Van Espen. *Jur. eccl. univ.* I. 1. tit. 15 de Consecr. episcop.

") *»Das Resultat einer ganz ruhigen Prüfung über den geschichtlichen und rechtlichen Stand des vielbesprochenen Eides der Bischöfe gegen den Papst, spricht sich somit für das Stehenbleiben der bisherigen Formel nach ihrem Wesen und Inhalte, und nur für ein und andere unbedeutende Änderung in der Form oder Stylisirung aus, wozu der Apostolische Stuhl auf dem gehörigen Wege der ehrfurchtsvollen Vorstellung oder einer geeigneten Unterhandlung veranlasset, und wobei sich derselbe gemäss der oben bemerkten Nachgiebigkeit für Irland, Russland und die Schweiz nach*

Ha tovább a' mult idők' során szét tekintünk, hogy a' kath. Orkoszág és papok' magaviseletét a' történetek' tükrében szemlélve ama gáncsolt eskü-szavaknak gya-korlatbeli értelmét-is meg tudhassuk: itt szintúgy mint a' feljebbinyomozatokban a' keresztényszelidség, 's türedelem' dicséretes példájira akadunk. A' reformátzio' hosszú története, minden elfogultalan vizsgálódót meggyőzhet arról, hogy a' vallási türedelem nem épen a' 19^{dik} század' szüleménye, hanem régibb erénye a' kereszténységnek, melyet a' kath. Anyaszentegyház' papi és világi tagjai mult időkben - is hiven gyakoroltak; a' mi annál inkább figyelemre méltó, mivel amaz első felhevültségében a' hitbuzgalomnak a' türes' és mérséklés' útjáról eltérni igen könnyű volt és felettébb nehéz a' pártok' ingerlései között erőszakos tettekre nem fakadni. »A' *reformacziói időszak* - mint egy tudós Angoly írja - *nem vala a' béke' és szerencse' kora 's könnyű volt átlátni, hogy az akkori eszközök és rendszabítások egy nagy összezavarodást fognak szülni.*« ¹⁾ Ama bizonylodott állapotban alig lehete a' vallási és polgári érde-

Möglichkeit bereitwillig finden lassen wird.« Frey o. a. O. S. 778. Roskoványi l. c. p. 241.

- ¹⁾ Lord Fitz William. Briefe des Atticus oder Betrachtungen über kathol. Religion und Protestantismus, ins Deutsche übersetzt von Philipp Müller 1834. S. 33.

»*Keimt ein Glaube neu,
Wird oft Lieb' und Treu,
Wie ein böses Unkraut ausgerauft.*«

Wilhelm Schlegel. Berichtigung einiger Missdeutungen. 1828. S. 99.

keket egymástól megkülönböztetni, ennél fogva bajos megítélni melyik rész volt szelidebb és békeségebb, melyik üldözőbb és kegyetlenebb? itt a' történetvizsgáló az engedékenységet sem mondhatja csupán türedelmi elvből folyt rendszabásnak, valamint az erőszak' használását sem csupán vallási üldözésnek; ha mind e' mellett a' kath. Püspököket ritkán látja eltérni a' szelidség' ösvényéről, nemde kénytelen megvallani, hogy hibáznak mind azok, kik az eretnekek' üldöztetését a' püspöki karzatnak kötelességül tulajdonítják? ha tetteikben a' vallási türelem' legszebb vonására akad, úgy e' ekkor hiúknak fogja vallani a' nem katolikusokban irántok gerjedt aggodalmakat? pedig csupán tiszta szem's egyenes lélek kívántatik arra, hogy a' történet' táraiban ama békes és szelid keresztényi szellemet fel-lelhessük, melly a' kath. papságot a' legveszélyesebb egyházi körülmények közt lelkesítette — egy Lingárdnak, egy Menzelnek írói szelleme — melly az eseményeken belől az idők' viszontagságait, pártok' érdekeit átfogja, és utat nyit a' cselekedetek' és mozgások' igazságos megbírálására. Egy illy' szellem hatotta szerző ekép' festé a' kath. püspöki rendnek türedelmi gyakorlatát *»Ha a' polgári türedelmetlenség' szabályai valahol menthetők lehetnének, a' történet erőszakot leginkább az egykori kath. tartományokban, különösen pedig a' volt papi Fejdelemségekben kellene elnézni. A' kath. hitvallás' elvei merőben ellenkeznek a' pártraszakadással, a' vallási felekezetek' alakulását's fenállását teljességgel jóvá nem hagyhatják; azonban úgy tapasztaljuk, hogy éppen a' katolikusok jeles-*

kedtek mindenkor, 's jeleskednek kivált korunkban a' vallási türedelem legszebb példájival. A' kath. Statuokban nem csak ama' lelkiismeret-szabadsággal bírnak a' nemkatholikus polgárok, melyet nekik a' törvény enged: hanem melletterangjokhoz és állapot-jokhoz álló minden előmenetelben pártfogásban, külső díszjelekben egyaránt részesülnek, sőt azt mondhatni a' kathol. tartományokról hogy valamint a' tudományoknak és művészetnek: szintűgy a' türedelemnek is első menedékhelyei voltanak. Még vadság és részszint erőjús uralkodék Európában mikor egy X^{dik} Leo Romában, egy Dalberg János Vormátzban és Heidelbergában, egy II^{dik} Albert Moguntziában a' mester-seégeket 's tudományokat hatalmasan pártolák, sőt ez utóbbiak magokat a' Reformatórokat is oltalmazák. A' harmincz esztendő's háború megszűnése után ismét a' Moguntziai Érsek 's választó Fejdelem János Fílep a' jobb elméket bár milly' felekezetűek rohuának is vagy magához hirta, vagy épen tiszti szolgálatjába felvette. A' nagy Leibniczet ki a' protestans Egyetemekben doktori koszorut nem nyerhetett, 's ki-ről sok protestans tudós azt sem tudta, van e' a' világon ragynincs'), ő emelte tanácsosi rangra, ő serkentette fel benne az átható lelket. Korunkban a' Moguntziai Fejdelem Friderik Károly hirtameg a' jelesebb protestans tudósokat Egyetemébe tanítóknak, 's műnek-

) »Vellem (ezt írá Conring a' Moguntziai Minister-hez Büneburghoz) vellem significasses quis ille sit (Leibnizius) quare dignitate. Nec enim mihi hac-tenus innotuit.«

*utána a' Német papi fejedelemségek' fele világi kézre-
jutott, az Austriai Császár, Bajor Kirdly 's a' Német-
Országi Primás voltak a' protestans tudósoknak
pártfogóji. — E'szerint midőn a' kath. rész val-
lása' szorosabb rendszabásai mellett-is illy' kitünőleg
gyakorlá a' türeelmet: annál szembe-tünőbb vala
látni, hogy a' protestans tartományokban, mellyek-
nek vallástételök korlátlan lelki szabadsággal dicsek-
szik, épen ellenkező történik ').«*

Nem tehetem, hogy a' türeelmi szép példák' gaz-
dag tárából többet ne említsek. Szelidnek és türe-
delmesnek mutatkozott átaljában ugyan az egész kath.
papi karzat, 's magatartásával épen ama vallási há-
borgások alatt bebizonyította a' világ előtt, hogy nem
egy bizonyos párt' vagy szövetezés' zsoldosa, hanem
annak, ki a' világot lelki hatalmával meggyőzte, hűsé-
ges követője: de ezen szellemi irány a' reformatciónak
összes történetével egybe van szöve, mellynek ki-
mutatása hosszabb elöadásban eshetnék meg, mi-
dőn a' históriai folyamatnak némelly kitünőbb nyomdo-
kit előidézni a' felvett czélhoz képest ez uttal elégsé-
gesnek tartom.

Módokról eszközökről gondolkodik vala V^{dik} Ká-
roly Császár, mellyek által az erőre kapott uj tanitmányt
Német tartományaiban meggyengithesse, 's ekkor egy
Boroszlói Püspök jovallá neki, hogy azt hittudományi

') Nikolaus Vogt. Die deutsche Nation und ihre Schick-
sale. Frankfurt am Main 1810, S. 377—379.

uton illik megczáfolni, erőszak mit sem fog annak árthatni. Sadolet a' tudós Carpenterari Püspök Franciaországban a' kormányt erőszakos terveiről lebeszélte ¹⁾. A' lizeusziak' jeles Főpásztor a Hennuyer János meg nem engedte, hogy a' Bertalan-éji kegyetlen parancsolat megyéjében végre-hajtassék ²⁾. Bloisban a' papi pad utálattal taszította vissza a' világi kamara' indítványát, hogy a' papoknak szabad legyen protestans predikátorok' fejére halálos ítéletet hozni ³⁾. Fontainebleauban pedig két jeles Püspök a' viennai Érsek és valenczi Püspök azon kérelmet, hogy a' protestánsoknak szabad vallás-gyakorlat engedtessék egész erejeből pártolták ⁴⁾.—Magyar hazánkban Oláh Miklós ki első Ferdinánd alatt királyi Helytartó és Primás volt, nem fegyver-erővel védte a' kath. szent Hitet, hanem egyházi hatalmának fenyítékével 's főpásztori munkásságának erejével ügyekezett a' vallás-változtatás' terjedését gátolni. »*Neque tamen arbitrari quisquam debet*—ezt írta a' bányavárosiakhoz 1558^{b^{an}} *nos hujusmodi armis uti velle ad confirmandam et stabilendam religionem nostram ac haereses convellendas, si-*

¹⁾ Ritter Handbuch der Kirchengeschichte. Bonn 1833, 3. Bdes. 2. Abth. S. 151.

²⁾ Schröckh. Kirchengeschichte seit der Reformation 2. Thl. S. 305.

³⁾ Hortig. Handbuch der Kirchengeschichte Landshut. 2. Bdes. 2. Abth. S. 152.

⁴⁾ Ritter o. a. W. 3. Bd. 2. Abth. S. 152.

quidem juxta Pauli dictum, arma militiae nostrae non saecularia sunt, sed potentia Dei ad demolitionem munitionum, quibus armis consilia demolimur et omnem celsitudinem, quae extollitur adversus cognitionem Dei«¹⁾. Verántzról és Bornemiszsza Gergelyről magok a' protestans honni írók is igen dicséretesen szólnak, nyájas és szelid bánásukat emlegetik. Lomniczai János szepesi Prépost 1524^{diki} körlevelében arra inté a' papságot: »hogy a' gondviselésére bizott népet idvezséges intésekkal, tanítás' igéjével ne pedig átkozodás' dühével rábírní ügyekezzenek, miképen Luther tanítmányit se nyilván se alattomban elfogadni tanítani, vagy azokról vetélkedni meg ne próbálják«²⁾. A' bécsi békekötést mellyben a' protestánsoknak akadéktalan vallásszabadság engedtetett, négy jeles Főpap erősítette meg aláírásával u. m. Forgács Ferencz nyitrai, Náprágyi Demeter veszprémi, Rádovics Péter váczai Püspökök és Lépes Bálint³⁾ A' protestans vallást befogadó törvények ellen csak annyiban kelt ki a' Magyar papság, mennyiben azok által az ujitmány' elvét és tanítmányait vélte meg erősíteni »hanc libertatem religionis omnibus legibus regni nostri contrariam Articulis inscribi non patiatur, sed contenta sit Majestas Vestra tolerare,

¹⁾ Ribini. Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae. 1787. Tom I. p. 124—129.

²⁾ Ribini op. cit. Tom. II. p. 407.

³⁾ Fessler. Die Geschichte der Ungern. Leipzig 1824. 7. Theil. S. 613.

*quod corrigere non licet.**) írá 1608^{dik} esztendőben; 's később en illy' nyilvánítást tön II. Ferdinandhoz beadott felírásában »távol legyen hívségünk és jámborságunktól, hogy az Evangelikusok' törvényes jussait bántsuk, kiknek eszünkben sincs a' királyi oklevelet felbontani, vagy a' közelebbi diaetán szabott törvény czikkelyekből valamit levonni. . . . A' katholika hitvallás megszenvedí ugyan a' másoknak engedett szabadságot: úgy mindazáltal hogy ön szabadsága el nyenyomatassék, 's illető jussaitol meg ne fosztassék« ').

Átaljában a' régibb és újabb idők' történetei számtalan esetben mutatják, hogy a' Magyar kath. papság a' Protestánsoknak csak azon kívánatait ügyekezett hátráltatni, mellyek a' szent hit' elveivel össze nem fértek, 's mellyek helybenhagyásával tulajdon jussait, ősi birtokait feláldozni kénytelen lenne. A' kath. hitnek értelmi föelvé ugyan a' hitsértetlenség, de gyarkorlati irányzása a' szeretet—ez a' véghetetlen lelki erő, melly a' mennyet és földet összeöleli, ellenséghez jóakarattal hajlik, és a' béke' szent áldásait hinti a' bűn' átkától nyavalygó föld' lakosaira. A' vallás—türelem és a' közönséges szeretet' fájának egy igen nemes' hajtása, melly a' katolikusoktól épen olly' szorgalommal ápoltatik, mint a' nagy parancsolatnak akármelly más sza-

*) Historia diplomatica de statu religionis Evangelicae in Hungaria 1710 in Appendice p. 87—104, melly nyilvánításáról a' Magyar országi katolikusoknak Ribini ezen szavakkal emlékezik, *Sapiensmoderata et digna christianis declaratio.* * I. cit. pag. 475.

bálya. Hit-buzgóság őrzi a' hitet, de a' szeretet' hatásait nem akadályozza; azért hitbajnokokat- is, kik a' kath. hit' terjesztésében éltek és haltak, türelelmi szép tettekkel láttunk jeleskedni: Marylandban Észak-amerikai statusok' egyik környékben egy Jesuita birta rá az Igazgató gyűlést, hogy ezen tartományba, melyet addig csupán katolikusok birtak, protestans lakókat- is befogadjon ¹⁾ Mikor Rudolf Császár' idejében a' bécsi béke-kötés' pontjai felett folya a' tanácskozás, P. Hyacinth egy Capuczinus szerzetes jövellá az Uralkodónak, hogy a' protestánsoknak hazánkban teljes valósi szabadságot engedni ne kétkedjék, 's ezen véleményét hittudományi okokkal támogatta ²⁾. Erdélyben is Jesuitának emberszeretete tartóztatá a' büntető hatalom karát, midőn Basta a' kolosvári Jesuiták' kollegyioma' elpusztításáért, 's a' jámbor Atyákon elkövetett öldöklésekért a' lázadtakat üldözőbe vette vala ³⁾.

Nem tagadhatjuk ugyan, hogy a' türedelemnek c' szépen viritó mezején burjános parlagokra is

¹⁾ Kath. Musaeum. 2. Hft. S. 137.

²⁾ Fessler. lib. cit. S. 592. 593.

³⁾ »*Sacrilegos egregie ultus est P. Joannes Argentus, qui vices Provincialis obibat in Transsilvania, evicit enim gratia et precibus apud Bastam, ut omnibus parceretur. Pater vero Majorius collegii Rector nunquam se induci passus est, ut Sicarium a quo gravissimum in capite vulnus acceperat, quamvis probe cognitum indicaret.*« Ortus et Progressus Collegii Academici Soc. Jesu Claudiopolitani. Claudiopoli 1736. p. 137.

akadunk, a' vak buzgalom' és forró indulatosság' kicsapongásaira, — a' szelid keresztény érzés elszörnyed ezek' látásán! — de ezek csak akkor nem tűnnek vala elő a' reformátzio' történeteiben, ha a' keresztény nép vagy már egész részvétlenségbe merült volna Jézus' mennyei intézete iránt, vagy ha azt tökéletes nagyságában és teljes fenségében' átfoghatja. A'szerfeletti buzgóság' kitörései nem voltak még-is olly' rémitők, mint a' miket vallás' színe alatt párt-dühösség, indulatosság, és polgári viszonyok szültek; egyébaránt pedig mit a' féktelen indulatosság bármellyik részről elkövetett: vallási szellem hatásának tulajdonítani igen nagy értelmi botlás és szeretetlenség lenne. Az igazság' védelme 's a' szeretet' teljes mértékű gyakorlása két fő bélyege a' keresztényileg nemesedett léleknek, egyiket másíknak elmellőzésével nem gyakorolni, és mindkettőt tökéletesség' fokára vinni: ez ama' nagy és nemes feladás, mellynek tetteinket szabályozó középpontul kellene szolgálni; ennek alkalmazásában számtalan tántorodás történt, 's míg ember ember leend, míg a' szent vallás ember kezében marad, történni fog itt amott ezután is; azonban annyit bátran állithatunk (mit a' történetek nagy mértékben igazolnak) hogy a' multidők vétségeinek sulyja nem terheli inkább a' katolikuskokat, mint a' protestans felekezeteket; valóban csak minden hitbeli gerjedelem' elhülése, minden magasabb lelkesedés hijánya, szent ősoktól származásunk' elfelejtése teheti vala azt, hogy az isteninek vallott szent hit' lényeges változtatása szó és ellentállás nélkül végre hajtassék.

Ki a' történetírásban igazságot keres, és benne az emberi kifejlődés' hosszú útját nyomozza, nem kapkodván azon egyes adatok és jelenetek után, melyek az ellenkezésekre örökös élelmet szolgáltatnak: annak a' történeti jeleneteket - különösen vallás' dolgában - nem a' mostani szerkezetekhez képest kell megítélni, hanem az akkornak értelmi állás-pontjára kell vissza lépni, honnan az okokat és következményeket egybefüggőleg szemlélhesse. A' keresztény világ eleitől fogva azt tartotta, hogy mikép' a' szentnek és erkölcsi szépnek: úgy az igaznak megsértése bünteljes és fenyítésre méltó; ezen elv, és a' közép' kornak feljebb említett egyházi és polgári álladalma szülte a' püspöki esküformának ma nem tetsző fejezetét, mellynek származásától fogva a' vallási ujitás' elözüntéig több mint három század folyt le, 's a' Reformátorok - ámbár sok egyebet elváltoztatának - ezen elvet bántani nem merék; a' történetírás bizonyítja, hogy ők a' szerintök vélt eretneki pártok és fejeik iránt nem voltak sem engedelmesek, sem türelmesek; azért amaz esküformákban is, mellyek' letételére protestáns Zsinatok predikátoraikat kötelezék, fordulnak elő a' miénkben létezőhöz hasonló kitételek eretnekekre nézve, így például: Lampe (saját neve Ember Pál) ki a' Magyar és Erdély Országi ref. Ekklesia' történetét leírta a' szertartásokról szóló czikkelyben papságra kijeleltektől mondatni szokott hitformát ekép' sorolja elő: »*XXV. Formula Juramenti Ordinandorum. Deus verus, qui est Pater, Filius, Spiritus Sanctus Sacro-Sancta Trias, unus verus et aeternus Deus, ita te in vera tua fide adjuvet, quod in Scrip-*

tis Prophetarum, Apostolorum, et Evangelistarum comprehensam veram coelestem doctrinam pure et recte praedicabis, contrarias huic religiones, speciatim Papisticam, Francisci Davidis et reliquos his consimiles errores secundum tuam facultatem refutabis et iis contradices . . . ab Ecclesia generali scissionem non facies etc. ')«

A' szeretet régibb ama törvényeknél, miket a' világi kormányok különféle vallású alattvalójiknak békítése végett alkottak; míg a' hitbeli és polgári türelem' értelmes elkülönzése kifejtve nem vala, szeretet mértékelt a' szorosabb elveket, 's ha már azon villongó időkben is a' vallási türelem a' kath. papságnál és országokban gyakorlati erény volt: mitől félhetnénk a' gondolkodás' szelidülése, a' jusok' és tartozások' aránylagos kimérése után? tettek szülnék kölcsönös bizodalmat, idegenkedés' és viszálykodás' tűzét baltéletek éltetik; mit idő és körülmény szült, az időnek van hatalmában mellynek szülötjei koronként vénülnek, és enyésznek, és csak az Ur' szava marad meg örökké. —

') Historia Eccl. Ref. in Hung. et Transsilvania p. 720.

IX. Czikkely.

**A' papi hatalom' befolyásáról világi kormány-
zásba.**

Jóllehet az egyházi és világi hatalom különböznek egymástól, mert mindeniknek más a' célja, és munkálkodási köre: még is céljok' elérésében viszont segítették egymást, és időszakonként amaz ennek, vagy ez amannak fölébe emelkedett. Az isteni hitnek mennyből földre szállott Alapítója Jézus nem adta magát Zsidókhoz, kik a' Messiás magas hivatalát véleményök szerint egy földi Hadvezér' győzedelmeiben óhajták valósulni, nyilván rosszalta ő a' romlott világ' kormányszerét is; valamint azoktól úgy ettől is válva, és feljebb emelkedve ki jelenté, hogy *Országa nem e' világból való* ') Jézus' Országa nem volt az akkori világ' szelleméhez mértékelve, ebben gonoszság' lelke mozgatván az értelmi és anyagi erőket, majd minden jelenés a' rosszaság' undok bélyegét viselte: abban mennyei erő munkálkodék, melly az emberi nem' megigazulását és szentülését irányozván mindennek uj lelket és alakot vala adandó. Ezen tervhez képest a' keresztény hit ellenkezésbe helyezte magát a' feltűntekor divatozott világgal, és ámbár Jé-

') János evang. 18. rész. 36. v.

zus' követőji kormányszert bontani épen nem törekedtek : készebbek voltak még is három százados üldözések' próbáját ki állani, mint az uralkodott világi szellemhez módosulni. Az alatt e' különvált Egyesületnek főtvérénye az Evangeliom, igazgatószeke az Anyaszentegyház volt, és valamint szent kötelességnek tartották elődeink a' külső hatalom előtt meghajolni: úgy megvetni a' keresztény birót 's pogány törvényszék előtt perlekedni, a' vallás' magas igazságaival és erkölcsi irányzatával ellenkezőnek látszott; emlékezvén az isteni Mesternek ama mondásáról *»én azért jöttem a' világra, hogy bizonytságot tegyek az igazságról ')** ezt kívül nem keresheték, midőn egyedül magok birák; ezen értelebem szent Pál is feddé a' külső hatóságokhoz folyamodókat, elég alkalmasoknak tartván azokat a' biráskodásra világi ügyek felett, kik egykor Angyalokat fognak itélai ').

Minekutána pedig a' keresztény hitvallás azokat hódította magához, kik a' világ' kormányát kezökben

) János evang. 18. rész. 37. v.

*) Szt. Pál a' Kor. 1 lev. VI. r. 2. 3. 4. vv. *»Nem tudjátok e' hogy a' Szentek fogják e' világot itélai? és ha tőletek itéltetik meg a' világ, valljon méltatlanok vagytok e' arra, hogy holmi csekélységekben birák lehessetek? Nem tudjátok e' hogy még Angyalokat is fogunk itélai? Mennyivel inkább lehet tehát itéletet hoznunk a' világi szükségét illető ügyekben? Hogy ha azért e' világi élet' szükségeit tárgyazó törvénykezések leend, azokat kik a' gyülekezésben legalább valók ültessétek törvényszékre.«*

tartották: lelke áthatván a' világi országglásra is a' keresztény Státusoknak képezője lett, az Evangelium kormányzási alap-törvénné vált, Jézus az út, igazság, és élet Országok' talpkövét tevé, mellyen a' Királyok' székei rendületlen állanak; barátságosan ölelkezett össze a' két hatalom, hogy a' társasági rendet lelki és testileg kiképezze, az egyházi értelmet és erényt nyújtott a' világinak, ez szabadság' és védelem' biztosításával adózék az egyháznak. Most már a' szent hatalom' szolgáljinak' rab-lánczait tisztelet' jelei válták fel, a' Fejedelmek tanácsaik' titkaiba avatták azokat, kiket egykor mint híven adózó alattvalókat sem akarák hazájokban megszenvedni; törvényes úton 's módon jutott tehát az Anyaszentegyház ama szabadékokhoz, mellyek polgári felemelkedését, 's lépcsőnként kifejlődését átható tekintetének elősegítették, a' pap-ságot lelki pásztorkodási köréből a' népek és hatalmasok bizodalma hívta az Ország' ügyeinek támogatására, nem látott a' Keresztény világellenkezést abban, ha azok védik vala a' tanácsban és ítéletekben az igazságot, kik a' népet annak mennyei forrásával éltetik, kik ellenségei levén a' gonosznak a' jót és szentet hivattatásból és lélekesméreletesen terjesztik; mi is vala könnyebb, mint azokra ruházni dísz és fényt, kikhez a' nép tisztelettel járult, kiket a' hivatal' szentsége minden méltóság fölé emelt, Isten és ember közt közbenjárói tisztre magasztalt? —

De azt mondják: a' hierarchia túl lépett a' neki engedett polgári téren, közép századokban kezére keríté Europa' kormányát, gátolta a' népek' szabad

kifejlődését. Ezen állítások régen eltűnt századok' tágos körébe vezetik képzelődésünket, mellyben sokan nem látnak egyebet a' Pápák' hatalmának szer-telenkedésénél, észbe sem vevén, milly magas szellemű volt a' szent hatalomnak akkori hatása Europa' kormányára. Vannak sajátságai minden időkornak, a' középkor tulajdon vonásokkal különbözik a' miénktől szintűgy mint emberi kép más emberétől; hibáznánk, ha korunk' politikai elveit, nemzetek' és országok' mostani kapcsolatait, az értelmi erő' mai terjedtségét, közép kori történetekre akarnók alkalmazni, itt egy felől testi erő- vívásra, más részről a' keresztény hitnek szelid vezérségére mint két igen különböző forrásra akadunk, honnan elvek ösztönök cselekedetek képeződtek, honnan az úgy nevezett erőjus, népek' szilaj vadsága, uralkodók' önkénye: de a' szent hatalomnak szelidítő tekintete, és sikeres hatósága is eredtek és lassanként a' közép kori igazgató egyház - világi kormánysernek nagy terve kifejlődött. Midőn püsztitó fegyvert hordozó népek szállának Europa' tartományai-ba, a' szent hatalom letéteté velök a' fegyvert, isteni félelemre tanítá a' rablókat, 's erényhez szoktatá; nép-vándorlás után társasági mivelődésre a' Papság' hatalmas befolyása élbresztette Europa' lakosait, csupán ők voltak képesek a' fegyver élet meg tompítani, a' népek' eszméjinek lelki és nemesb irányt adni, tudatlan embe-reken fegyver és bot nélkül uralkodni, ők áldást és békét vittek a' házakba és családok közé, a' szilaj vezérek' udvaraiban, hol minden alacsony szolgálattal hízelt, fenyítő és parancsoló hangon beszéltek, a'

zsarnokság' nyomasztó köteleit vagy egészen szét tépték, vagy leg alább az urak' sziveit meg lágyítván türhetőbbekké tették a' korlátlanságában czéltalanul hanykodó szabadosságnál ¹⁾. »A' jóról így ír Herder ²⁾, melyet bár milly' alakban mivelt a' Kereszténység, dicsérettel kell emlékeznünk, részvevőleg 's irgalmas indulattal fogta pártját a' bárbarok' vad pusztítása alatt elnyomattaknak; sok Püspök' tettei, kiket a' tisztelet Szentek' sorába iktatott, tanúsítják ezt Francia Olasz Spanyol és Németországban; házaik az üldözöttek' menedékei voltak, rabokat váltottak ki kötelességeiből, és az utálatos emberkereskedésnek, hol csak lehete, nagy lélekkel ellent állottak, a' Spanyol és Német Püspökök hozták egyházi és világi törvények e' szelid és jótékony erőhatásnak meg annyi tanúbizonyságai, a' közönséges veszedelem' borzasztó időszakában Szentegyházak és Monostorok a' nemzeti iparnak földmívelésnek, és mesterségeknek szentelt helyei voltak, papok hozták divatba a' vásárokat, a' Művészek kolostorok' szomszédságába vonták magokat,

¹⁾ »Das grosse Ansehen, welches die abendländischen Bischöfe nach und nach erhielten und durch Tugenden grösstentheils verdienten, war von dem wohlthätigsten Einfluss, die wilden Gemüther der Barbaren durch friedliche Rathschläge und menschenfreundliche Vorschriften zu mildern.« Johann Georg Müller Reliquien aller Zeiten, Sitten und Meinungen. Leipzig 1824. 2. Th. S. 225.

²⁾ Ideen zur Geschichte der Menschheit. IV. Th. 19. Buch. Nr. II.

hogy a' rabszolgaságot terjesztő nemességtől távol lehessenek. Barátok művelték a' földet, ők üzték a' kézművészetet, ők őrizték meg veszélytől a' tudományok' kincseit, és a' latin nyelv által ők tarták fenama' vékony közösülést a' Classica literaturával, melyből idővel a' jobb értelmesség fejlődött ki, a' vándor utasok kényelmes szállásra találtak a' Monostorok falai közt, és a' közlekedés' eme' kapcsolai által Országok függöttek egybe, bennök idegen népek' és tartományok' esmérte, a' régi kor' regéji, a' költészet művelő kezekre találtak, és durva gyermekségök ott kezdődik ¹⁾).

Nem csodálhatjuk továbbá a' papság' felemelkedését, ha meg gondoljuk: milly hathatós segéd-eszközök emelték nagyra hatalmát, a' papság különféle országokban szét oszolva egy főben a' Római Pápában egyesült, kinek törvénytevő hatalmát tiszteletben tartotta, tagjai közt sokan legfőbb családok' sarjadékai voltak, és olly' nevezetes férfiak, kik okosság tudomány ur' félelme és erkölcsi tisztaság által a' kor'

¹⁾ »Die Klöster hatten über den Trümmern des alten Italiens Korn und Wein und Öhl angepflanzt, von ihnen war der finstere Wald in dem Alpengebirg ausgerodet, von ihnen der germanische Morast getrocknet worden, hundert barbarische Nationen hatten Sitzen von ihnen, alle Völker in ganz Europa hatten sie einander genähert. Auch lag der Hirtenstab friedlicher Prälaten auf dem Bauer nicht so schwer als ein Scepter.« Johann Müller. Reisen der Päpste. VII. Nach Lyon. Stuttgart 1833. S. 40.

tiszteletének leg jelesebb tárgyai levének; e' mellett kivált Német-Országban a' Püspökök tartományokat 's jobbágyokat bíró Fejedelmek, más keresztény Országokban pedig Főrendek voltak, kik az ország' igazgatásába hathatós befolyást gyakoroltak '). A' szent hatalom' erőhatását jótékony-sága, a' népek' állapotja, dívatozó vélemények, 's átaljában a' közép kor' szárnyai vitték fel azon magas pontra, mellyen 7^{ik} Gergely és 3^{ik} Incze Pápák' idejében fénylett. A' világi hatalomról azt mondhatni, hogy akkor egyebet nem értett fegyver forgatásnál, lovagi erényekkel párosult vad kények mozgatták a' hatalmasok' zordon erejét, a' népség' tömege szolgai jármat viselt, az értelmi erők és javak egyedül a' papság' birtokában voltak, az erköcsi romlás' burjánai buján nőttek a' tudatlanság' árnyékában, ragadozás jussértés nyomás divatos vétkek valának, háborúk az igazság' szép érzelmeit elnyomták, az örökös vetélkedés ingatagossá tévé a' királyi széket; csak egy út volt nyitva a' vég romlásból menekedésre, 's ezt az uralkodó vélemény nyitotta meg, ama' vélemény, melly szerint az egyházi hatalom feljebbvalónak tartatott a' világinál mint nap feljebb áll a' holdnál és csillagoknál; erre támaszkodva a' Pápák mint Jézus' Helytartóji a' földön zavarban rendet alkotni, a' népeket zsarnokság alól fel menteni magokban eltökélették. Zavart állapotban a' közbejövő béke

1) Tudománytár XI. Kötet. Sup. Kis János Értekezése a' közép korról lap 27. 28.

birót és hatalmast mindig kitárt karokkal szokta fogadni a' sokaság, a' jelen esetben annál inkább, mivel a' kereszténység' nagy társasága olly bátorságosan senkire sem bízható sorsát mint szent Péter' hajójának Kormányzójára; nem fegyverrel győzött 7^{ik} Gergely, hanem az igének sokkal hatalmasabb erejével, ezt a' két élő kardot úgy lebegtette ő a' kettős hatalom közt, hogy mind a' papság' erkölcsi elvetemedéseit, mind a' világi zsarnokság' kicsapongásait szükséges korlátok közé szoríthatá. Korán sem volt Gergelynek czélja Európában egy közönséges Pápai birodalmat alapítani, Királyok 's Fejedelmek alól a' trónust ki ütni vagy őket alattvalójivá tenni; jól tudta ő, hogy a' két hatalmat egyesíteni épen olly' veszélyes lehetne mint egymástól egészen elszigetelni, nem is csupa hatalom 's dicsvágysarkalá őtet e' roppant terv' kivitelére, hanem ama meggyőződés, hogy az elhatalmazott rosszat a' testi indulatok' dulongásait milliommokban különben legyőzni nem lehet, mint erős karral és mozdulatlan állandósággal ¹⁾). Valamint csupa testi erő lelki behatás

¹⁾ »Am meisten möchte für die Reinheit seiner Absichten zeugen, dass er kein Bedenken trug schonungslos mit den Geistlichen in einem Augenblick zu verfahren, in welchem er die weltlichen Grossen von der empfindlichsten Seite anzugreifen im Begriff war.« Luden Geschichte der Völker und Staaten des Mittelalters. Jena 1821. 1. Abth. S. 428 — 434.

»Nie hat die Kirche darauf Anspruch gemacht, ein Reich materieller Herrschaft gründen zu wollen.

nélkül, úgy lelki parancsok anyagi erő' használása nélkül sem viheték véghez azt, mit a' szent hatalom' felsőbbsege magas állásából isteni tekintetbe öltözve, és a' státus' erejét jobbára magához húzva teljesített. Valóban jótékony volt azon uralkodás, mellynél fogva a' Római Pápák magas állásuk' központjáról igazgatták Europa' ügyét a' közép századokban, a' vallás levén hatalmuk' fő rugója, a' szenvedélyekből forró rosszat ügyekeztek akadályozni, keménykedéseik csak ott tűntek elő, hol a' kicsapongást egyedül szilárd elszántsággal lehetett gátolni, és ma a' leg híresebb történetírók meg vallják, hogy a' szent hatalom' középkori felsőbbsege a' művelődésnek szabadságnak, 's átaljában Europa' felemelkedésének alapját vetette meg, melyre a' később századok' jeles műve - a' nemzetek' sok oldalú pallérozódása - épült ').

Nie dachte sie daran, die Völker auf Bonapartistische Weise zu erobern. Die Päpste im Mittelalter, wie die Jesuiten in den neueren Zeiten wünschten dieselben durch geistige Mittel zu regieren, um sie zur religiösen Einheit in einem allgemeinen christlichen Reich zu führen, und darin zu erhalten, ohne die Kirche mit dem Staat zu vermischen.« Frhr. v. Eckstein Staatsmann 1825. S. 176.

1) »Jener hierarchische Druck war vielleicht ein notwendiges Joch, eine unentbehrliche Fessel für die rohen Völker des Mittelalters, ohne sie wäre Europa wahrscheinlich ein Raub der Despoten, ein Schauplatz ewiger Zwietracht, oder gar eine mongolische Wüste geworden.« Herder o. a. W. 20. Buch. Nr. VI.

A' Magyar Nemzet akkor lett kereszténnyé, mikor Európában a' szent hatalom már nagy tekintettel bírt, ez vette az ujonnan fejlendező Országot gondviselése alá, a' Király és Nemzet birtokkal nemességgel 's jeles szabadékokkal ajándékozták meg a' szent hit' Papjait, ezek pedig tehetségök' minden erejét, munkásságuk' minden sikerét az édes Honnak boldogítására szentelték; valóban hálás emlékezetre méltók egyházi rendünknek a' Magyar Nemzet' lelki kiképezését irányzott ügyekezetei! áldja minden józan Magyar Farkas' Piligrin' és Adalbert' a' szent ige buzgó

»Doch herrschten sie (die Prälaten) im Ganzen nicht zum Nachtheil der Menschheit. Dem Despotismus setzten sie Schranken, und besänftigten seine Heftigkeit durch die milde Vermittelung ihrer Lehren; Tyrannen stürzten sie, die Unschuld nahmen sie gegen Willkühr in Schutz; der Regierung in den Familien gaben sie durch die Weihe des kirchlichen Segens sanftere Gesetze; die Leibeigenschaft wurde von der Kirche gemässigt. . . . Aus rohen Kriegern bestand der Staat: die Religion legte die Unbeugsamen den Geistlichen zu Füssen, geistliche Strafen waren der wirksamste Damm gegen ihre wilde Energie. Die rohe Herrschaft eines übermüthigen Adels, der den Schutzkrieg oft zu Räuberey missbrauchte, wurde durch die verständige Übermacht der Geistlichkeit wohlthätig beschränkt. . . . Hätte die Macht der Hierarchie die Gelüste der Inhaber weltlicher Macht nicht gemässigt, was wäre aus der Freyheit und Bildung der Völker geworden?» Wessenberg. Bildungsgang der Menschheit. Aarau 1836. S. 15. 16.

hirdetőjének halhatatlan neveit, kihozhatná kétségbe a' Papságnak e' dicső pályán szerzett utóbbi érdemeit, midőn hiteles évrázsaik és okleveleink azokat teljes dicsérettel viszhangozzák. Ők oktatták a' népet iskolákban úgy mint szószékről, ők tenyészték egyenként és egyesületeikben a' tudományokat, közülök váltak Kancellárok, Jegyzők, nagyobb részt külhoni udvarokhoz Követek, és nevelőjik a' királyi magzatoknak; midőn más Nemzetek' közép századi évkönyvei panaszokkal telvék a' papi rend' elvetemedései, és a' nép közt rémitőleg elhatalmazott erkölcstelenség ellen: a' mi történeteinkben alig akadunk esetre, melly a' papi rendnek vagy a' keresztény Magyar népnek gyalázatjára válnék '). A' hány jelesen viselt dolgot és dicső tettet olvasunk hazánk' történeteiben: szintannyi bizonyítványaira akadunk ama' jótékony erőhatásnak, mellyet a' polgári szabadságokkal 's külső méltóságokkal felruházott Magyar papság a' Király' és Haza' javának eszközzésében kimutatott, sőt ma is dicső tettekkel a' valódi hazafiság' jelen példájával érdemesíti magát ama' szép jusokra, mellyekkel őtet a' Magyar polgári alkotmány olly' nagy mértékben meg tiszteli.

A' Pápák' kormányzere mint időszerinti intézet az Országok' és Nemzetek' viszonyainak változtatával lassanként szükségtelenné vált, és érezvén ők is a'

') A' Magyar tudós Társaság Évkönyvei II. Kötet, I. Értekezés: Tudományok állapota Magyar-Országban az Árpádok idejében. §. VI. l. 196.

politikai sors' fordultát vissza vonúltak egyházi hatalmok hatáskörébe, a' Püspöki rend' polgári álláspontja is a' régibb alkotmányok' roskadtával több helyen változást szenvedve, és nem tagadhatni, hogy azon irány, melyet időnkben korszellemnek hívnak oda intézte törekedéseinek nagyobb súlyját, hogy a' Papság' jussait még szűkebb határok közé szorítsa, és ha lehet a' polgári hatáskörből egészen kizárja ¹⁾).

¹⁾ »*Wir sind Generalen gleich, die sich ereifern, dem geschlagenen Flügel den Garaus zu machen, den aber vergessen, welcher steht und sich stärkt. Es ist hier die Rede nicht von jener billig eingeschränkten ehemaligen Oberherrschaft, aber dass die Hierarchie der kath. Kirche unabhängig sey, dieses hat gleich guten Grund im Interesse der Völker und in den Gesetzen der Kirche.*« — »*Wenn die Hierarchie ein Übel wäre, besser doch als Despotie; sie sey eine leinene Mauer, sie ist's doch gegen Tyranny; der Priester hat sein Gesetz, der Despot hat keines; jener beredet, letzterer zwingt; jener predigt Gott, letzterer sich. — Man spricht wider die Unfehlbarkeit; wer darf eine Verordnung unweise oder ungerecht nennen und ihr Gehorsam verweigern? wider den Papst, als ob ein so grosses Unglück wäre, wenn ein Aufseher der christlichen Moral dem Ehrgeiz und der Tyranny befehlen könnte: bis hieher und nicht weiter! Unglück wäre, dass jemand ohne Lebensgefahr für die Rechte der Menschheit reden dürfte; wider ihren Reichthum, als wären da die Laien gebessert, wenn der Priester mit ihnen darbt! wider die vielen Klöster, nicht wider die Vermehrung der Kasernen; wider sechszigtausend ehe-*

Ha a' hajdannak vallástól buzgó lelkéből származott polgári alkotmányok elrontatnak, és helyettök csupán testi érdekektől áthatott eszmék' ábrándozásai válnak igazgatási rendszerré: akkorkénytelen leszigen is a' Papi rend' távozni azon földről, mellyet jeles munkásságának dicső emlékeivel ültetett be; de míg az isteni hit emberi szívbe hat, míg a' kegyesség tisztelőkre talál, 's a' halhatatlanság' mennyei útját földi vándorok járják: mind addig a' papi hatalom' hatása sem fog megszűnni a' földön, és ha egy ideig elnémul is a' kormányzékeknél, egyesek' szívét mindig fogja bírni valamint az egyesekből alakuló néptömegét is; ha azután a' köz zavarnak éjjeléből felébredő Nemzetek békét nyugodalmat ohajtanak 's az igazságot keresendik, azon törvény szárnyai alá fogják ismét magokat vonni, mellyet vagy a' Papság' jóvá hagyása megszentelt, vagy együtt munkálkodása alkot.

Erdélynek alkotmányszerében nincs külön Püspöki vagy Papi karzat, azért a' papok' befolyása polgári ügyekbe nem ezen elvből ered. Hazánkban az Országtest három Nemzetből áll és négy Vallásból, mi szerint a' különböző vallási testületeknek polgári fontosságuk is levén, ezek úgy tekintethetnek mint mind annyi rendek a' polgári szerkezetben, azért régen szo-

lose Geistliche, und nicht wider hunderttausend ehelose Soldaten.“ Johann Müller Darstellung des Fürstenbundes. Buch IV. cap. 7.

kássá vált Erdélyben *Status catholicus Status reformatus* 's a' t. névvel bélyegezni a' különböző vallások' egyesületét; főképen tehát a' vallási külön társaságok' képét viselő Nagyok, Birtokosok és Tisztek az erdélyi polgári alkotmánnyal kapcsolatban állanak, és ezen elvből ered az erdélyi Püspöknek is polgári viszonya a' Kormányyszerhez; e' mellett noha Erdély' alkotmányában külön Papi rend nincsen, még sincsenek a' papok kizárva a' többi polgárok' számából ¹⁾, ők tehát szintúgy mint ezek alkalmatosak polgári pályán érdemet szerezni, és ha terjedelmes jószágot bírnak mint a' latin és görög szertartású katolikus püspökök törvényeink értelme szerint Országgyűlésen meg jelenni méltó jussok van ²⁾, a' fejevári Káptalan is mint

¹⁾ Hogy a' Papi rend erdélyben nemesi jusokkal bír, kétségbe nem hozható, a' Deér. Trip. 1. Része 2 és 12. Titulusa, 's más fejezetei, mellyekben a' Papság' mentessége és nemesi kiváltságai számítatnak elő erdélyben is törvényes erővel bírnak; az alkotmányszer, soha meg nem szüntetett szokás és éles erre nézve erőteljes bizonyítványok; a' Nemzeti Fejedelmek és Austriai Kormányzás alatt hozott törvények, mindenütt hol a' Papság' ügyéről rendelkeznek, 'annak nemesi szabadságát rendszeres dolognak tekintik.

²⁾ Erdélyben a' földbirtokhoz vannak kötve nagyobbára a' Nemesi jusok, a' Haza' testét azok képezik, kiknek birtokuk van, elől azok állanak, kik legterjedelmesebb jószágoknak Urai; azon Hazafiak' mineműsegeit, kiket a' Király levél által Országgyűlésre meghív az 1791

törvényes örje az Ország' tárainak ') és e' mellett jószágbirtokos illető helyt foglal ottan; ebben áll jobbára Erdélyben a' katholikus Papságnak polgári pá-

XI. cikkely ezekben határozta meg. »b) *Regalistae, audito Gubernio regio per Principem dominantur, literisque specialibus convocantur. Quos sequentibus qualitatibus praeditos esse oportet, ut sint Patriae Fidei, e potiori Nobilitate, sufficientique possessorio et requisitis a lege qualitatibus provisi, experientia, morum integritate, et in rebus agendis dexteritate perspicui, et ad tractanda Principis, ac Regni negotia omni respectu idonei perfectam aetatem habentes.*«

') VI. Károly Császár's Erdélyi Fejdelem 1728^{ban} kelt magas rendelete által a' Károlyfejérvári Káptalan a' két Országos levéltár' örjévé tette, olly feltétel alatt; »*ut sessionem ac votum suum inter Fideles Nostros Status et Ordines ejusdem Principatus pro convenientia habeat.*« Ennek következtében a' Káptalan még azon esztendőben Országgyűlésen az Országtesthez kapcsoltatott, helye a' Főispányok és Fogarasi Püspök után jeleltetett-ki. Az 1744^{diki} VII. cikkely által amaz előbbi törvényes rendeletek, mellyek a' Káptalan a' levéltár' őrzésétől eltiltották vala, meg semmisítették. »*Articulis Approbatis vel Compilatis Constitutionibus insertis aut alibi existentibus, in quantum Religioni Romano-Catholicae absque laesione aliarum Religionum praejudicant, Episcopum excludunt, Canonicos a cura et custodia Archivorum Albensis videlicet et Kolos-Monostoriensis arcant, pro abrogatis declaramus.*« Lásd. Josephi C. Kemény Notitia Capituli Albensis Transsilvaniae Cibinii 1836. 56 — 59.

lyára kitérése. Ennek törvényszerűségét illendősé-
gét méltányságát e' munka mint reménylők eléggé ta-
nusította. —

*»Imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio
partum est.«*

Sallust.

Nyomtatási hibák.

<i>Lap</i>	<i>sor</i>	<i>helyett</i>	<i>olvasd</i>
4	14	véget	végett
11	9	kérelem	királyi
11	26	30 ^{ik}	39 ^{ik}
13	13	Ppüskl	püspöki
39	22	kárkoztatja	kárhoztatja
66	5	élvei	elvei
80	2	Orkoszág	Országok'
84	2	Carpenterari	Carpenteraszi
86	21	és	is

Rövid foglalat.

Első czikkely. Az erdélyi Püspököknek reformátzio előtti nevezetességéről. 1 — 12 lap.

Az erdélyi püspöki Széket Sz. István alapította. A' püspöki megye kiterjedt a' Marmarosi és Ugocsai vidékekre. A' püspökök világi méltóságokkal jeleskedtek: Földesuri felsőbb-séggel, országos hivatalokkal. Liber Baronatusságról szóló oklevelek lap 6 — 11. Országos hivatalokat viselt püspökök jegyzéke.

Második czikkely. Nemzeti Fejedelmek alatti állapotokról. 12 — 16 lap.

A' püspökség megszakad. Az egyházi birtokok világi kézre jutnak. A' földesuri szabadék a' fejérvári uradalomban Fejedelmek alatt is fenmarad 13. 14. A' püspökség Báthory Sigmond alatt újra felelevenitetik. Náprágyi Demeter erdélyi püspök. Másodszor is eltörültetik. Nevezett püspökök. Illyés András.

Harmadik czikkely. A' vissza állított püspökség' politikai helyzetéről. 16 — 25 lap.

1713^{ben} a' püspökség vissza állítatik. Birtokainak részét vissza kapja. A' földesuri Szék is dívatba jó. Királyi Leirás által megerősítetik 17. A' püspök Tanácsosi hivatalát vissza kapja 19. A' Főkormányzó után első Tanácsnokká lesz 20. 1791^{ben} a' nemkatholikus Rendei ellene szegülnek, a' katolikusok mellettük bikelnek, ezeknek védíratja 22. Királyi Válasz 25. Tanácsosi hivatala meg nem szakad.

Negyedik czikkely. A' püspök' tanácsosságnak törvényes támaszai 26 — 36 lap.

Írta törvény, annak valódi értelme 26 A. Szokás - avagy gyakorlati törvény, annak erőhatása 31 B. A' Püspöki és tanácsosi hivatal' szoros kapcsolatja 33 l.

Ötödik czikkely. Régi ellenvetések 36 — 41 lap.

A' Leopold adta oklevél nincs ellenkezésben az erdélyi püspöknek tanácsosi hivatalával 37 A. Az által nincs meg sértve az Ország' Rendeit illető választási jus. 38 B.

Hatodik czikkely. Észre-vételek a' recepta vallások' egyenlőségéből támasztott nehézségekre. 41 — 53 lap.

E' tárgy feletti balítéletek 41. Azoknak forrása 42. Józan fogalma a' vallások' polgári egyenlőségének 44. Különböző vallási elvek és egyházi szervezetek 44 — 50. Ebből származó polgári viszonyok 51 — 53.

Hetedik czikkely. Ujabb ellenmondások.

Egynél több hivatalösszesítéséről egy személyben 53 — 56. A' szokás törvényről, erőhatásáról különösen egyházak' szerkezetére nézve 56 — 58.

Nyolczadik czikkely. A' püspöki esküben gáncsolt kitételről: „*haereticos schismaticos pro posse persequar et impugnabo.*“ 59 — 90.

Ellenvetés. A' gáncsolt szavak' értelméről, elméleti értelmük 61. Történeti értelmük 66. A' püspökök az egyházin kívül polgári esküvel hódolnak a' Fejdelemnek és Haza' törvényeinek 67. Romai Szék' nyilvánításai az esküfelett 72. Az esküformának származása, időkori bélyege 74. Az eskü gyakorlati értelmének fejtegetése türedelmi példákban 80 — 87. Észre-vételek a' vallási türedelemről 87 — 90.

Kilenczedik czikkely. A' papi hatalom' befolyásáról világi kormányzásba.

Keresztények viszonyai a' pogány kormányokhoz első századokban 91 — 92. A' papság' tekintetének és polgári befolyásának nevededése 93. A' papi rend jótékony hatása az európai népekre 94. Felemelkedésének okai 96. A' pápák' politikai hatalma, annak szükséges volta 97 — 99. A' Magyar papság' jeles hatása a' haza' közdolgaiba 100. 101. Papi uralkodás' hanyatlása 102. A' vallás' papjainak szellemi hatása 103. Erdélyi viszonyok. 103 — 106.

